

**Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin**

**Bakalářská práce
Petr Šmíd**

**Kriminalita, hrdelní soudnictví a každodenní
život na panství Náchod v letech 1513-1618**

**Criminality, capital jurisdiction and everyday life on
domain of Náchod in years 1513-1618**

Praha 2009

**Petr Šmíd, obor Historie
vedoucí práce : Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.**

Prohlašuji, že jsem tuto svou práci vypracoval samostatně, s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 17.8.2009

.....

Obsah

1. Úvod	str.4
2. Metodika	str.7
3. Literatura a pramenné edice.....	str.9
4. Rozbor použitých pramenů	str.12
5. Hrdelní soudnictví v předbělohorských Čechách	str.16
6. Hrdelní soudnictví města Náchod v době předbělohorské	str.19
7. Město a panství Náchod v době předbělohorské	str.24
8. Kriminální činy projednávané v civilním řízení	str.26
9. Každodennost a kriminalita na náchodském panství v předbělohorské době	str.31
9.1. Kriminální delikty na panství Náchod a jejich statistické vyhodnocení	str.33
9.2. Trestné činy proti oficiální ideologii	str.37
9.3. Trestné činy proti pozemkové vrchnosti	str.41
9.4. Trestné činy proti místní samosprávě	str.45
9.5. Trestné činy proti majetku	str.48
9.6. Trestné činy proti životu a zdraví	str.55
9.7. Trestné činy proti mravnosti	str.57
10. Závěr	str.59
11. Summary.....	str.61
Seznam pramenů a literatury.....	str.62

1. Úvod

Raněnovověká kriminalita je sousloví, které v dnešních dnech slycháme často. V době, kdy se i v české historické obci definitivně etablovaly sociální dějiny a s nimi spojené metodologické postupy historické antropologie a mikrohistorie u nás konečně vycházejí odborné publikace o sexualitě, magii a kriminalitě v dějinách, které mají vyšší cíle než přiblížit nejširší veřejnosti pikanterie ze života mocných i obyčejných mužů a žen minulosti. Než se však pustíme do přehlídky podivuhodných vztahů mezi lidmi na českém maloměstě i venkově 16.století, kde kriminální činnost hrála nemalou úlohu, bylo by dobré ujasnit si co přesně bude v této práci považováno za kriminalitu a kriminalizovanou činnost.

K tomu co nyní chápe historická veřejnost jako dějiny kriminality přistupovali profesionální historici a amatérští badatelé v průběhu let různě. Již v době, kdy se pod vedením Františka Palackého ustanovuje v Čechách a na Moravě historická obec, vycházeli články, které se snažili pojednat o kriminální činnosti v raněnovověkých Čechách. Badatelé tehdy s oblibou sahalo po černých či smolných knihách či spisech malých českých měst, aby publikovali hrůzoplňné příběhy z naší minulosti. V prvorepublikové historiografii bychom velký posun hledali marně. Až po roce 1948 dostává historické bádání nový tvar. V Československu druhé poloviny 20.století se již historici nezabývají publikováním strašidelných báchorek o mučení a popravách, nýbrž se seriózně zkoumají fenomén hrdelního soudnictví. Termín raněnovověká kriminalita, jak ho chápe například Richard van Dülmen, však sahá daleko za obzory moralizujících historiků 19.století, či badatelského úsilí marxistických historiků, kteří zpracovávali ponejvíce normativní historické prameny, tj. zákoníky a kteří se zabývali postupem patřičných orgánů při vyšetřování.

Výzkum kriminality v raném novověku, postavený na mikrohistorické metodě a přístupu historické antropologie, by nám měl odkrýt daleko víc. Lze sledovat řadu dílčích problémů. Např.: Kterou lidskou činnost shledávala společnost škodlivou, a proto ji kriminalizovala? Jaký byl vztah vládnoucích vrstev, v našem případě vrstev, které rozhodovali

o tom co je kriminální čin, vynášeli rozsudek a vykonávali trest, a prostých obyvatel? Jaké vztahy panovali uvnitř mikrokosmu raněnovověké vsi či městečka? Kdo páchal, který druh trestné činnosti? Nakolik se místní představitelé soudní moci řídili nařízenými centrální vlády? Jaké byli náboženské a magické představy lidu, které nám odkrývají protokoly z čarodějnických procesů? Jaké byly představy venkovanů a měšťanů o společnosti a jejich postavení v ní, které můžeme rekonstruovat z protokolů vedených s vůdci selských povstání? O sexu a vztazích mezi muži a ženami nám vypovídají mnohé protokoly týkající se trestného činu smilstva, či záznamy o domácím násilí. Vztah mladých matek k nechtěným dětem pak zachycují protokoly týkající se infanticidy.

Na tyto i jiné otázky se pokusíme v této práci odpovědět. Jelikož jde, ale o práci zaměřenou úzce časově i regionálně, nebudeme se pouštět do přílišných zobecnění či paušálních tvrzení. Lapidárně řečeno cílem této práce není sdělit čtenáři jak to bylo, ale jak to také mohlo být.

Posledním problémem, na který nesmíme zapomenout, je řeč pramenů. Historický pramen nikdy nezachycuje co se ten, který den skutečně událo. Již samotný vznik historického pramene je velmi složitý a jde vlastně jen o neustálé komolení původní výpovědi. Vyznání na mučidlech jsou samozřejmě podána v krajní životní situaci a fyzické utrpení vyslychaného jistě nepřispěje k objektivitě jeho výpovědi. Stejně tak jakékoli trestní oznámení, které je vždy podáno s jistým časovým odstupem, již jen konstruuje vzpomínku na příslušný trestný čin. Postavou, která nás, jakoby mlčky, provede Náchodem 16.století, je městský písař. Byl filtrem, přes který přešlo vše, co dnes víme o vztazích uvnitř městečka. Samozřejmě i on se podílel na přeměně skutečnosti v historický pramen. Jak ukážeme dále ne vždy zapisoval výpovědi přímo v mučírně. Některé stránky smolné knihy jsou zcela evidentně jeho sumářem výpovědi obžalovaného. Navíc tazatelé tj. rychtář a městská rada usměrňovali výpověď o té či oné události svými otázkami. Obžalovaný samozřejmě nedostal prostor, aby sáhodlouze vyprávěl o tom či onom trestném činu. Byl neustále dotazován a my již nikdy neposoudíme, která odpověď je mu jakoby podsunuta či vnucena. Nutno také zvážit, že mluva prostých lidí či přímo lidí na okraji společnosti, nebyla vždy vhodná k zápisu do archů městského písaře a ten je, zcela v souladu s povinnostmi, které mu městská rada ukládala přestylizoval k obrazu svému, bezpochyby se snahou nezměnit smysl výpovědi.

Závěrečným článkem řetězce je pak historik. Je to ten kdo vytřídí prameny a určí, který je k danému tématu relevantní a který ne. On je ten kdo pramen vyloží. On je ten, jehož

myšlenkový konstrukt může zkomolit mluvu pramenů. On je ten kdo vkládá souvislosti do původně nespojitých úkazů. Na druhé straně ovšem také ten, kdo k práci přistupuje s vědeckou poctivostí, s upřímnou snahou být objektivní a prostudovat co nejvíce literatury a pramenů k danému tématu. Plná objektivita však není možná, heuristický proces není možno ukončit, pokud tedy nezpracováváme pouze velmi okrajový problém, kde můžeme předpokládat malou pramennou základnu. Samotnou historickou studii můžeme samozřejmě donekonečna přepracovávat, přidávat nové a nové kapitoly, které tak či onak s témat souvisejí.

Cílem této práce je tedy popsat náležitě složení městské rady a samotný průběh hrdelního procesu. Dále vysvětlit co vedlo tehdejší společnost k prisouzení jistého trestu k tomu kterému kriminálnímu činu. Popsat postoj tehdejší společnosti k jednotlivým sortám trestných činů a v neposlední řadě přiblížit čtenáři současné názory historické obce nejen na kriminalitu, ale i na dílčí témata jako je čarodějnictví, sebevražda, či sexualita.

2. Metodika

Ve své práci jsem zvolil kombinaci klasického metodologického přístupu Jaroslava Pánka, jak jej popisuje ve svém článku *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*. Jeho přístup spočívá ve statistickém vyhodnocení soudních procesů a deskripci jednotlivých případů. Aby byla možná alespoň částečná komparace s výsledky bádání ostatních historiků započítával jsem všechny zločiny, které byli v jedné kauze zmíněny. I tak je ovšem nutné si uvědomit, že každý případ může být vykládán jinak a řazen do jiné skupiny. Uvedu pouze jeden příklad za mnohé. Například znásilnění je možno řadit do kategorie zločinů proti mravnosti i zločinů proti životu a zdraví.

Částečně jsem ve své práci také použil moderní historické metody jako je mikrohistorie a historická antropologie. Vzhledem k bohaté debatě, která se již roky těmito trendy zabývá nepovažuji za nutné blíže přibližovat klady, či zápory obou zmíněných přístupů k historii. Osobně jsem čerpal především z knih Petera Burka, George G. Iggerse, Richarda van Dülmena a článků Jaroslava Čechury a Josefa Grulichy.

Jednou z definic mikrohistorie je snaha postihnout daný problém ve světle všech dochovaných pramenů. To ovšem v našem případě možné není, neboť možnost kombinace prakticky neexistuje. Nelze například předpokládat, že by některá z osob, zmíněných ve smolné knize, zanechala například kšaft. Kšaftovní knihy města Náchod se navíc časově mívají se smolnou knihou. Přínos mikrohistorické metody tedy vidím v tom, že se pokouší vyložit život raněnovověkého městečka, jako život do jisté míry uzavřeného organismu, který je pln konfliktních situací. Také historickou antropologii není možné využít jako metodu snažící se pouze deskribovat jedinečné osudy lidí, kteří uvízli v osidlech hrdelního soudu města Náchod. Spíše využijeme moderních poznatků, které se týkají přístupu tehdejší společnosti k sexu či lidové magii. Stejně tak využívám obecná zjištění o pohledu tehdejší společnosti na sebevrahy či jednotlivé druhy kriminálních deliktů.

Nutné je také zmínit jak jsem pracoval se samotnými prameny. Cituji je ve zjednodušeném přepisu, tedy tak aby odpovídali dnešnímu přepisu. Myslím, že i tak zůstane to podstatné, co činí výpovědi tehdejších lidí tak přitažlivé pro každého historika. Jádro práce se týká kriminálních činů projednávaných v trestním řízení. Ty jsou povětšinou obsaženy ve smolné knize města Náchod. Doplnky týkající se lehčí kriminality, např. urážky na cti, slouží jen k dokreslení celkové situace na panství a proto je nebudu nikterak kvantifikovat. Stejně tak ostatní prameny, které se zabývají například místní samosprávou slouží pouze pro dokreslení života v raněnovověkém Náchodě.

Poslední nelehkou otázkou je časové vymezení sledovaného období. Začátek můžeme klást k roku 1513. K tomuto roku je datován nejstarší zápis ve smolné knize. V průběhu 16. století pak vzrůstá i další agenda, např. rychtářský manuál, knihy přátelských smluv a narovnání, či jiné soudní spisy. Několik málo zmínek o trestných činech, např. smlouvy o vraždu, nacházíme již v 15. století, ale tyto jednotliviny netvoří výraznější obraz středověkého soudnictví na náchodském panství. Poslední zápis ve smolné knize je pak datován k roku 1598. Několik málo zmínek o trestně právních procesech je možné spolu se zmínkami o civilních procesech najít i v prvních letech 17. století v ostatních již zmíněných pramenech. Ačkoli netvoří kontinuální linii až k roku 1618, je dle mého názoru možno tuto práci pojmout jako studii o kriminalitě, každodennosti a hrdelním soudnictví v době předbělohorské. Po třicetileté válce se navíc výrazně prosazuje apelační soud, který již ke kriminálním deliktům přistupuje zcela jinak než městské rady. Samu dobu třicetileté války je pak prakticky nemožné zachytit v písemnostech soudní provenience.

3. Literatura a pramenné edice

České bádání o raněnovověké kriminalitě je relativně mladé a jeho plný rozvoj byl možný až po roce 1989, kdy k nám dorazila ve větší míře řada zajímavých podnětů moderní historiografie. Přesto však můžeme nalézt různé snahy o zachycení historické kriminality v pracích historiků amatérů i historiků z povolání již na konci 19. století.

Mezi nejzajímavější patří práce historika-amatéra Josefa Svátka, který se na sklonku 19. století podrobně zabýval životem katů a technickými záležitostmi spojenými s torturou a exekucí. Se zápisy ze smolných knih pracoval také Zikmund Winter, který jich využil k dokreslení atmosféry každodenního života v raně novověkých českých městech. Jakoby mimochodem nacházíme zmínky o kriminálních deliktech ve spíše etnograficky laděných člancích Čeňka Zibrta. Nutno přiznat, že jmenovaní autoři se spíše snažili poukázat na necivilizované zacházení s obžalovanými, nebo zkrátka chtěli jen šokovat čtenáře temnými příběhy z naší minulosti.

Nepoměrně zajímavější jsou pro nás edice smolných knih a spisů. Také s nimi se můžeme setkat již v 19. století. Jsou to především *Poprávčí kniha pánův z Rožmberka*. S ucelenějším projektem však přišel až právník Emil Lány, který zemřel roku 1945. Všechny 4 smolné knihy, které připravoval k vydání, proto nemohl sám opravit a při práci s těmito edicemi je nutné být ostražitý. Z pozdějších edičních pokusů je nutné zmínit výbor z pardubických smolných knih. Nejzdařilejším edičním počinem jsou pak smolné knihy vydané v 70. letech kolektivem moravských archivářů pod vedením Antonína Verbíka. Mezi dalšími počiny je pak nutné vyzvednout edici smolné knihy města Divišova.

První studie, které přinesli českému bádání o kriminalitě, či hrdelním soudnictví, jistou teoretickou základnu jsou články Jaroslava Pánka, které vydával ve Středočeském sborníku historickém. Snad až do dnešních dnů je základním kamenem, od kterého se odvíjí metodika většiny českých prací o kriminalitě v raném novověku studie Jaroslava Pánka *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*.

Na sklonku 90. let 20. století a v prvních letech 21. století vyšla též řada prací jičínského archiváře Jindřicha Francka. Je nutné si v první řadě uvědomit, že jde o popularizační práce. Přesto v nich Franček přichází s řadou zajímavých zobecnění, které učinil na základě dlouholetého studia širokého pramenného materiálu spojeného s tematikou hrdelního soudnictví. Jádro knih však obvykle spočívá v beletristicky převyprávěných soudních procesech, které nemají pro historika valnou cenu. Mnohem přínosnější by byli například výběrové edice pramenů s tematikou čarodějnictví či mravnostních deliktů.

Mezi opravdu nemnohé práce, které se pokusili včlenit moderní historické přístupy, obvykle řazené do škatulek mikrohistorie či historické antropologie, do bádání o kriminalitě v českých zemích jsou poměrně čerstvé práce Jaroslava Čechury a Pavla Himla.

Tento přehled představuje pouze jádro prací české historiografie, která se zabývá hrdelním soudnictvím, či kriminalitou v raném novověku. Jde o základní práce, které se povětšinou nezabývají regionální tematikou, nebo se jí snaží obohatit o závěry s obecnou platností.

Cennou pomocí při psaní této práce mi byl též článek Jana Čížka, který statisticky vyhodnotil skladbu trestných činů i udělených trestů. Sestavil též přehled všech kauz, které byly řešeny městskou radou v inkvizičním řízení. Využil jsem též knihy J. K. Hrašeho, která obsahuje řadu útržkovitých prepisů kauz ze smolné knihy města Náchoda.

4. Rozbor použitých pramenů

Pramenná základna této práce, která se zabývá kriminalitou na náchodském a vízmburském panství v době předbělohorské, se může na první pohled zdát vysoce uspořádanou, přehlednou a kompaktní. Jak si ale ukážeme, postihnout v archivních materiálech SOkA Náchod alespoň přibližný průběh soudních procesů či smysl vedení agendy těchto sporů není vůbec jednoduché. Jako bezpečného průvodce po náchodském archivu použijeme v úvodu této kapitoly článek tamního archiváře Jana Čížka.

Nejprve si uvedeme prostý výčet materiálů s kterými jsme pracovali. V první řadě je to „Smolná kniha města Náchoda“ dříve také „Kniha útrpného práva města Náchoda“, která je bezpochyby základním pramenem k poznání těžší kriminality a hrdelního soudnictví náchodského panství před rokem 1620. Dalšími základními prameny jsou rychtářské manuály: „Manuál narovnání a zápisů na nemovitosti“ z let 1536-1581 a „Manuál smluv přátelských a zápisů na nemovitosti“ z let 1588-1676. Za doplňkové, leč stále nepostradatelné, lze považovat soudní akta neboli smolné spisy z let 1588-1675 a také rozsudky apelačního soudu zaslané do Náchoda. Posledními prameny jsou zbytky městské registratury a městské účty.

Práce je pak obohacena o řadu listin a privilegií, které jsou uvedeny mezi použitými prameny na konci. Odkazy na ně jsou pak rozesety v textu tam, kde je z nich citováno. Tyto prameny nezmiňuji jelikož nemají přímý vztah ani k trestnímu, ani k civilnímu soudnictví. Nyní již blíže k charakteristice pramenů:

Smolná kniha města Náchoda je prvořadý pramen, který zachycuje výsledky obžalovaných, jež prováděli městští radní v letech 1513-1598. O rozměrech, písářích a foliaci této knihy bravurně pojednal Jan Čížek v již zmiňované studii. My se však nebudeme zabývat exaktními poznatky, které jistě potěší nejednoho archiváře, ale zamyslíme se nad tím, co obsahují smolné knihy, kterých se nám na území celých Čech i Moravy zachovalo značné množství. Nás však bude zajímat, co ve skutečnosti smolné knihy obsahují. Jistě výsledky, ale jaké? Smolná kniha města Náchoda, totiž obsahuje jak dobrovolná vyznání, tak vyznání učiněná během tortury. Stejně tak se nacházejí dobrovolná vyznání týkající se těžších trestných činu, které by mohly být trestány smrtí, v knihách přátelských smluv a narovnání a rychtářských manuálech. Díky konexím či pověsti obviněného však byly řešeny pouze formou tzv. hrdelního reversu. Ovšem případy, kdy je zločinec odsouzen k smrti a následně vyprošen a propuštěn na hrdelní revers nacházíme i ve smolné knize. Klíč podle kterého byly zápisy včleněny do smolné knihy města Náchoda tedy není zcela jasny. Při tom je nutné si uvědomit, že smolná kniha města Náchoda vznikla až dodatečně. Materiál v ní obsažený byl tedy vybrán a včleněn do nově vznikající knihy, čímž patrně došlo i k tomu, že zápisy nejsou řazeny chronologicky. Pokud tedy přicházíme s tvrzením, že na náchodském panství bylo, dle smolné knihy, v hrdelních sporech v 50% případů rozhodnuto o kapitálním trestu, značně to skresluje situaci. Je přece nutné započítat i veškeré smlouvy o vraždu apod., které evidují již zmíněné „Knihy přátelských smluv a narovnání“ a „Rychtářské manuály“. Celý smysl komparace statistických údajů je pak ještě více zpochybnitelný, když si uvědomíme, že městská rada a písář z jiného městečka, vybaveného pravomocí rozhodovat hrdelní pře, zapisovali do smolné knihy výsledky, které vybrali podle zcela jiného klíče. Nahlédneme-li do smolné knihy velkobítešské z let 1556-1636, zjistíme, že obsahuje 108 zápisů, z toho jeden se týká pouze účtů. Drtivá většina případů končí udělením kapitálního trestu. Pouze ve 22ti případech je rozsudek neuveden, jedenkrát je uložen mírnější trest (vymrskání) a jedno vyznání chybí. Je tedy zřejmé, že velkobítešští zapisovali do smolné knihy především takové případy, které končily rozsudkem smrti. V případech, které byly ponechány bez rozsudku můžeme předpokládat, že se dotyčný či dotyčná odvolali k apelačnímu soudu, jehož výrok již nebyl do

smolné knihy vepsán. Pokud bychom však měli možnost nahlédnout do ostatních písemností, které evidovali civilní i trestní soudní řízení, jistě bychom došli k poněkud mírnějším statistickým údajům. K podobným závěrům dospěl i ředitel SOkA Louny Bohumír Riedl, který konstatuje, že: *„Lounští rychtáři zřejmě trpěli v průběhu doby chronickou nedůsledností a některé výsledky na mučidlech opomněli do smolných knih z konceptů, pořizovaných při tortuře, přepsat.“* K tomuto závěr dospěl, když zjistil, že v lounských knihách počtů je řada zmínek o vyplacení platu přespolnímu katovi za provedenou exekuci v době, kdy ve smolné knize není zaznamenán žádný hrdelní proces. Stejně tak je nutné i v případě Náchoda doplnit informace o hrdelních procesech z městských účtů. Bohužel jsme tedy nedospěli k přesnému vymezení toho, co smolná kniha města Náchoda obsahuje. Není se ovšem co divit, neboť raně-novověké písemnosti úřední povahy byly vedeny neskonale chaotičtěji, než jak jsme zvyklí z moderní doby. Je tedy možno konstatovat, že do smolné knihy byly ex post zahrnuty smolné spisy, které obsahovaly záznamy výsledků v procesech, o nichž městská rada na počátku celé kauzy usoudila, že mohou skončit vynesením kapitálního trestu.

Nyní tedy několik nesporných informací o smolné knize města Náchoda. Pro sledované období neexistuje záznam výsledku na mučidlech, který prováděla městská rada města Náchoda a který by nebyl zahrnut v této smolné knize. Dobrovolná vyznání obsahuje jak smolná kniha, tak knihy přátelských smluv a narovnání, ačkoli v nich převažují pouze dodatečné zápisy o již vyřešeném sporu či smlouvy (např. „smlouvy o vraždu“). Také ve smolné knize najdeme jeden dodatečný zápis bez záznamu výsledku. Jak již bylo řečeno, městská rada spolu s písařem mohli zápisy určené pro smolnou knihu pořídit na základě konceptů, které byly pořizeny během tortury. Na druhé straně, písař nesměl výsledky nikterak měnit, alespoň podle normativních nařízení. Pro Náchod se nedochovaly žádné koncepty těchto zápisů. Je dokonce pravděpodobné, že neexistovaly. Originální písemnosti byly zřejmě později bez úprav svázaný do nám dnes známé smolné knihy. Tuto variantu podporuje i fakt, že písař často přeskakuje z 1. do 3. osoby a naopak, chvíli tedy píše jakoby autenticky, co obžalovaný vypovídá, zatímco na dalším řádku již referuje o proviněních dotyčného zločince. Je pravděpodobné, že při dodatečném přepise by tyto nedostatky byly odstraněny. Také přeškrtnutí kauzy jistého Balcara z Maršova, který byl později vyprošen místním děkanem a měšťkami, ukazuje, že zápis byl pořízen v průběhu výsledku a až dodatečně, v době když už byl do knihy zanesen, jej písař vyškrtl. Stejně tak byly vpisovány záznamy týkající se poprav.

Pokud byl odsouzený popraven hned po závěrečném stupni tortury, byl rozsudek zmíněn uvedením prosté formulky „na tom umřel.“ V případě Jana, syna nebožtíka Kavěny, z roku 1578, je ale věta „se ho kat více bál, nežli on kata, ujal sobě kat za příčinu, že [na šibenici] jsou shnilá dřeva“, napsána bezpochyby stejným písmem ve stejném čase jako zbytek dokumentu a jelikož reflektuje popravu, která samozřejmě proběhla až po výslechu, je pravděpodobné, že je celá kauza včetně výslechu dodatečně přepsána. Na jiných místech ale opět vidíme, že jsou podobné informace dodatečně vepsány. Kdy byla smolná kniha města Náchoda svázána a jaká byla původní forma zápisů nevíme. Můžeme tedy usuzovat, že geneze každého folia (kauzy) byla specifická.

Dalšími prameny, které rozšíří naše poznání o každodenním životě a kriminalitě na náchodském panství v 16.století, jsou „Knihy přátelských smluv a narovnáni“ někdy též „Manuály narovnáni a přátelských smluv.“ Do těchto knih byli zařazeny nejen „smlouvy o vraždu“, „spory o čest“, ale i jakékoli další písemnosti, které zaznamenávaly kauzy či dohody, které místní považovali za hodné zapsání. Tento zápis byl pochopitelně zpoplatněn, což vedlo obyvatele Náchoda k tomu, aby bedlivě uvážili, co stojí za zápis. Nalezneme v nich zápisy o loukách, kde se vymezují hranice mezi dvěma grunty i zápisy o nemovitostech. Pro nás nejzajímavější jsou zápisy o procesech projednávaných v rámci civilního procesu. Obsahují též 10 případů z let 1556-1599, které spadají pod hrdelní jurisdikci, avšak obžalovaný byl nakonec omilostněn. Kromě toho také obsahují hospodářské instrukce vrchnosti, tj. normativy, dle kterých se měli poddaní v ideálním případě chovat.

Cenným doplňkem jsou záznamy o finanční stránce poprav, především platy katů. Ty najdeme v městských účtech. Podobně užitečné mohou být také knihy městské registratury, ve kterých nacházíme několik rozsudků. Jedná se o 6 případů z nichž 5 je zachyceno i ve smolné knize. 5 případů je také zachyceno v rozsudcích apelačního soudu, přičemž ani o jednom z nich nepodává smolná kniha žádnou doplňkovou informaci, jeden z těchto případů pak zmiňuje „Kniha přátelských smluv a narovnáni“ z let 1536 – 1581.

5. Hrdelní soudnictví v předbělohorských Čechách

Hrdelní soudnictví poddanského města, jakým byl Náchod, prochází v 16. stol. mezidobím, během kterého se ze středověkého trestního práva pozvolna mění na unifikovaný systém, který zavedl český král Ferdinand I. a který byl reprezentován apelačním soudem.

Pro královská města platilo, že středověký právní systém, který se do Čech dostal v průběhu 13. století v důsledku kolonizace, byl založen na odvolacím systému. Pro severoněmecké (magdeburské) právo byl určen odvolací soud na Starém Městě pražském a pro jihoněmecké (norimberské) právo pak soud v Litoměřicích, či Kladsku. Královská města již od 14. století disponovala vyspělým systémem trestního soudnictví. Poddanská města měla k dispozici pouze orgány, jejichž pravomoc byla odvislá od moci vrchnostenské. Vrchnost postihovala především takové kriminální činy, které byli přímo v rozporu s jejími zájmy. Přední zemští aristokraté samozřejmě nemohli soudní spory řešit osobně, a tak svou pravomoc delegovali na vrchnostenské úředníky (na městskou radu, purkmistra či hejtmana). Ti samozřejmě nerozhodovali hrdelní pře pouze na základě vlastního úsudku. Za směrnice jim sloužilo „Vladislavské zřízení zemské“, „Práva městská“ Brikcího z Licka a od roku 1579 pak „Práva městská Království českého“ od Pavla Kristiána z Koldínu, která byla o rok později prohlášena apelačním soudem za závazná. Vrchnost korigovala jednání svých úředníků v právních záležitostech speciálními instrukcemi, které obsahovaly i trestněprávní předpisy. Pro právní život poddaných byly závazné selské řády či hospodářské instrukce. Systém hrdelních soudů byl kostrou soudnictví Království českého až do roku 1765, kdy byl v rámci redukce počtu hrdelních soudů snížen jejich stav z 383 na 29. Do konce 18. století bylo oprávnění rozhodovat hrdelní pře odebráno ještě dalším deseti soudům.

Hlavním cílem tohoto aparátu bylo zajištění relativního klidu na panství a začlenění specifického zvykového práva, které převládalo až do 16. století do nového právního systému. Do právního života panství nebylo zvenčí de facto zasahováno. Pouze v specifických

případech, kdy vrchnost sama povolala inkvizici v případech čarodějnictví, či kacířství a v případech selských rebelií, které řešil krajský hejtman z popudu královské dvorské kanceláře.

Není nutné zabývat se celou spletitou soustavou soudů, které působily v raně-novověkých Čechách. Městské soudy často soudily i pře a trestné činy spáchané v okolí města. Soud desetipanský řešil spory o dlužní úpisy, soud šestipanský pak trestné činy jiného druhu. Od roku 1548 se v hrdelním soudnictví etabluje apelační soud. Dle původních záměrů měl soustředit odvolání ze všech hrdelních soudů. Proti tomu však bojovala šlechta. Soustřeďovala se zde tak pouze odvolání od městských soudů. Institucí, která řešila spory na panství Náchod, byl však vrchnostenský soud. Jurisdikci na malých panstvích mohl vykonávat sám pán. Na Náchodském panství, které bylo součástí rozsáhlého dominia Smiřických, bylo právo rozhodovat hrdelní pře převedeno zcela na městskou radu, a tak i spory z přilehlých vsí náchodského panství řešili náchodští radní.

Na panství samozřejmě docházelo k základnímu střetu mezi smýšlením poddaných a snahou majitelů panství spoutat jejich chování normativy, které aristokracie uznala za adekvátní. Komunikaci mezi těmito dvěma světy obstarával rychtář a konšelé. Za závažné trestné činy byly pokládány: poškození či krádež panského majetku, úkladná vražda či ublížení na těle. Dále smilstvo a provinění proti oficiální ideologii (kacířství a čarodějnictví).

Můžeme rozlišit dva druhy trestněprávních případů: civilní (akuzační) a trestní (inkviziční). Obě dvě skupiny spadaly do soudní pravomoci městské rady královského či poddanského města. V civilním řízení jsou žalobce i obžalovaný právně rovnocenní, zatímco v trestním řízení je žalobcem (v poddanském městě) sama vrchnost a obžalovaný je z právního hlediska nerovnoprávný. Civilní řízení byla též záležitostí soukromého práva, tudíž městský soud vynesl pouze výrok o vině či nevině obžalovaného nebo uložil pokutu apod. V trestním řízení bylo také možno použít tortury k vynucení přiznání. V civilním řízení bylo možno operovat pouze se svědectvími či jinými důkazy jako byly např. listiny, smlouvy apod.

Hrdelní soudnictví bylo ve středověku panovnickým regálem a na vrchnost přešla pravomoc rozhodovat hrdelní pře až v průběhu času, přičemž nebylo podstatné zda-li šlechta pravomoc rozhodovat hrdelní pře uzurpovala, nebo jí tato pravomoc byla panovníkem legitimně udělena. Vrchnost se zabývala především trestnými činy, které byly Podolské nábřeží 157, Praha v rozporu s jejími zájmy. Ostatní spory převáděla zcela do kompetence měšťanů, které reprezentovala městská rada.

Je také nutné si uvědomit že sám pojem „trestní právo“ ve středověku neexistoval a že řešení mnoha sporů bylo přenecháváno soukromé iniciativě. Sledované období 16. století je tak možno chápat jako období přerodu, kdy se státní moc snaží, aspoň do jisté míry, spoutat chování poddaných normativními nařízeními a které nejsou selským obyvatelstvem vždy zcela přijímány. Setkáváme se navíc i s ne zcela vymezenými pravomocemi jednotlivých složek činných v systému raně-novověkého hrdelního soudnictví. Stojí také za zmínku, že téměř vždy existovala možnost dohody. Soudci zmírňovali tresty, poškození odpouštěli a obžalovaní byli mnohdy vyslyšeni, pokud žádali o milost. Velkou roli hrála též možnost přímlyvy (o níž ještě pohovoříme). Je tedy důležité si uvědomit, že trest (či rozsudek) nebyl neodvratný.

6. Hrdelní soudnictví města Náchod v době předbělohorské

První nepřímou zmínku o privilegiu města Náchoda rozhodovat soudní pře máme z roku 1448. V tomto roce je v nejstarší náchodské městské knize, založené Janem Koldou ze Žampachu roku 1442, zmíněna existence šibenice. Jak již bylo řečeno, také v Náchodě rozhodovala hrdelní pře městská rada skládající se z 12ti konšelů. V čele městské rady stál purkmistr, jehož funkční období trvalo měsíc, a tak se za rok na jeho pozici vystřídali všichni konšelé. Poté byla majitelem panství jmenována nová rada. Je pravděpodobné, že se městská rada řídila již uvedenými městskými právy od Brikcího z Licka, na konci sledovaného období pak městskými právy Pavla Kristiána z Koldína a snad i Vladislavským zřízením zemským. Narozdíl od jiných měst (např. Solnice) o tom však nenacházíme ani ve smolné knize města Náchoda, ani v jiných archiváliích SOkA Náchod zmínku.

Pro naše účely je samozřejmě potřeba rozebrat celý aparát mužů, které „zaměstnávalo“ město Náchod v souvislosti s řešením hrdelních pří. Šetření a výslechů se neúčastnila městská rada v plném složení. Byl jim také přítomen rychtář, který plnil funkci strážce veřejného pořádku a též se staral o zajištění případných kriminálních v městské šatlavě. Mohl také ohledávat místo trestného činu apod. Náchodský rychtář byl z právního hlediska poddaným pozemkové vrchnosti jako každý jiný, ačkoli byl většiny poddanských povinností zbaven. Přesto se těšil význačnému postavení, což mohlo vést, ostatně jako u jiných vrchnostenských úředníků, ke konfliktům s ostatními obyvateli města. O tom se dovídáme z listu Albrechta Smiřického ze Smiřic z roku 1552, kterým stanovuje povinnosti rychtáře Jana Hučka, o němž zde píše, že *„pro vejstupky své byl na ten čas z něho úřad rychtářský poodložen.“* Jelikož však sám Albrecht Smiřický považuje rychtáře za nepostradatelný prvek v městské správě, uvádí dále, že *„jest vůle má, aby on Jan Huček zase úřad rychtářský náš přijal a takto, aby se choval, což jemu z poručení mého [...] rozkázáno by bylo, aby hned tak činil a jináč nic k tomu úřadu. Konšelé náchodští též což by jemu rozkázali, jak se při úřadu svém chovati by měl, aby tak činil.“* Z toho jasně vyplývá, že rychtář byl zcela podřízen městské radě a pozemkové vrchnosti. Rychtáře volili měšťané a potvrzovala ho vrchnost. Plnil funkci výkonného orgánu městské rady a byl mu podřízen biřic, který spravoval šatlavu, staral se o vězně, příležitostně plnil úlohu městského posla a v Náchodě též plnil povinnosti rasa. V Náchodě jsou obě tyto funkce (rychtář a biřic) doloženy již ve 40. letech 15. století.

Důležitou osobou je také městský písař, který vedl veškerou písemnou agendu města Náchoda. Náchod neměl zvláštního „krevního“ písaře, který by se zabýval agendou hrdelního soudnictví. Osoba městského písaře hraje pro historika klíčovou úlohu, protože právě on

zapisoval výpovědi obžalovaných či svědků a formuloval rozsudky. O tom, jak písař ovlivnil naši představu o dějích v Náchodě v 16. století pohovoříme více v kapitole o smolné knize tohoto města.

V této kapitole podrobněji poreferujeme o osobě kata. Tato pozoruhodná postava mezi společenskými typy raně-novověkého městečka neplnila pouze jí předepsanou úlohu vykonavatele poprav či kvalifikovaného pracovníka s mučícími nástroji. Žila sice na okraji společnosti, jakožto osoba „snížená“, na což můžeme usuzovat vzhledem k umístění katoven, které se nejčastěji nacházely za městem či vsí. V lidových představách však také plnila nepostradatelnou úlohu znalce lidské anatomie a člověka, který měl přístup k předmětům nepostradatelným v lidové magii. O tom ale více v kapitole věnované lidovému čarodějnictví. Nyní bude záhodno zodpovědět otázku jeho postavení v rámci městské správy.

Náchod neměl v předbělohorském období svého kata, proto si jej město muselo najímat buď z nedalekého Stárkova, a nebylo-li to možné, nezbývalo než poslat pro něj do Hradce Králové. Jelikož cizí kat stál město Náchod tím více, čím déle se v něm zdržel, lze předpokládat, že exekuce následovala po posledním stupni mučení, na což usuzujeme z analogických situací měst, která měla právo soudit hrdelní pře, ale neměla vlastního kata. Díky tomu se nám patrně dochovaly pro Náchod poměrně solidní záznamy o finanční stránce exekuce v 16. století v účetních knihách důchodů. Vyúčtování katovských služeb je zachováno pro 9 případů z let 1585-1599. Z nich můžeme zcela jasně usoudit toto: stárkovský kat je zmíněn pouze jednou a to roku 1585, kdy mu bylo za popravu (neuvedeno zda-li šlo o setnutí odsouzeného mečem, či o oběšení) 2 kopy 24 grošů (opět nevíme, zda českých či míšeňských). Výslovně je též jednou uveden kat z Hradce Králové, který roku 1587 setnul mečem Jiříka Hentschela. Královéhradecký kat si vyúčtoval 3 kopy 14 grošů. Ceny dalších 4 poprav (2x oběšení, 1x setnutí mečem, 1x uvedeno pouze jako poprava) se pohybují mezi 3mi kopami 10 groši a 3mi kopami 24 groši. Z toho by bylo možné usuzovat, že královéhradecký kat byl v Náchodě překvapivě častějším návštěvníkem než-li jeho stárkovský kolega. U zbývajících třech poprav není uvedeno, odkud kat pocházel, a jelikož se jedná o svým způsobem ne zcela běžné případy zůstává tato otázka neřešitelná. Roku 1589 jde o popravu jistě Anny, která se dopustila infanticidia a kat ji proto zahrabal zaživa. Tato jistě náročná poprava stála město Náchod 4 kopy 6 grošů. Ve stejném roce zde byli v rámci jednoho případu popraveni 2 muži. O tomto případě se dochovala pouze zmínka v městských účtech. Neznáme jejich provinění a dokonce je jmenován pouze jeden z nich. Jedná se o Jiříka, syna

po zemřelém Jiříkovi Šubířovi. Za tuto dvojpopravu si kat účtoval 5 kop 10 grošů. Posledním zajímavým případem je pak spálení již mrtvého těla. Šlo o mrtvolu jistého sebevraha Adama, který se oběsil. Kat tehdy dostal 8 kop. Domnívám se, že tento fakt velmi dobře ilustruje vztah tehdejší společnosti k sebevrahům. Dokonce i pro kata bylo zacházení s mrtvolou sebevraha jistě krajně nepříjemnou záležitostí. Těžko říci, zda-li ho tato událost mohla ve svébytném světě raně-novověké společnosti ještě více dehonestovat.

Další výdaje byly spojeny s placením sedláků, kteří měli kata doprovodit na cestě. Ty obvykle zaúkoloval místní posel, kterému byl vyplacen 1 groš. Sedlákům pak bylo vyplaceno 22 grošů při cestě do Stárkova pro kata a 18 grošů když ho vyprovázeli z Náchoda. Bylo také možné poslat samotného biřice; i jemu bylo vyplaceno 18 grošů. Peníze za zapůjčení kata vyplácelo město Náchod též stárkovským měšťanům (8 grošů). Zajímavé je, že cestu do Hradce Králové si městská rada také cenila pouze na 18 grošů. Těm, kteří absolvovali spolu s královéhradeckým katem obě cesty, bylo vyplaceno 40-42 grošů. Kata bylo též nutné zavolat roku 1589, kdy se utopila jistá Ujčíková. Za „uklizení“ jejího těla si účtoval 10 kop 30 grošů. Jelikož není nikde zmíněno, že by dotyčná spáchala sebevraždu, je možno vysokou cenu, kterou si kat vyúčtoval opět vysvětlit tím, že manipulace s mrtvým tělem někoho kdo neodešel „řádně“ ze světa byla značně dehonestující. Navíc manipulace s tělem takto zemřelé osoby byla již na pomezí pohodnického řemesla, které ovšem kat také často zastával.

V souvislosti s hrdelním soudnictvím v raně-novověkých Čechách není možno nezmínit se, alespoň okrajově, o tortuře. Kdo jí mohl být vystaven? Petr Kreuz dělí osoby, které mohly být podrobeny tortuře do čtyř skupin:

1. osoby dopadené při páchání závažného (hrdelního) deliktu
2. osoby odůvodněně podezřelé
3. osoby, které byly udány zločincem, vyslýchaným na mučidlech
4. osoby, které byly zažalovány před městským soudem v civilním procesu soukromým žalobcem z těžkého (hrdelního) zločinu

Nebudeme se zde zabírat všemi fázemi tortury, neboť to není předmětem této práce. Pro zvolený přístup k problematice by se zdálo nejvhodnější členit výpovědi na fáze „před trápením“, „při trápení“ a „po trápení.“ Tak činí i písař ve smolné knize města Náchoda. V ní se dočítáme pouze o dvou praktikách tortury a to „tažení za sucha“ neboli „stržení ze žebříku“

a „pálení“ neboli „světlé trápení“, které se provádělo svíčkami nejčastěji na boku obžalovaného. Tato procedura se mohla opakovat nejvýše třikrát.

Nyní přistupme k materiální stránce věci. Nejdůležitějším místem raně-novověkého soudnictví byla šatlava. Sloužila především k zajištění podezřelých osob, ale pobyt v šatlavě bylo možné uložit i jako trest. V Náchodě byla postavena roku 1544 a skládala se z dvou podzemních místností rozdělených zídkou. Nacházela se v Tyršově ulici na místě dnešního domu č.p. 60. Více snad už jen tolik, že jistým nadstandardním vybavením byla kachlová kamna. O jejich existenci se dovídáme ze smolné knihy města Náchoda, kde jistý Duchek Pytlíček biřic a ras vyznal na trápení toto: *„podkopal jsem se z šatlavy kamny a přešel jsem město přes zed’.“*

Dodnes nám zůstala upomínka na místo, kde byly vykonávány drobné tresty. Kamenný pranýř postavený roku 1531 se dnes nachází na náměstí u staré náchodské radnice. Tresty smrti se prováděly na šibenici, o které, jak už jsme se zmínili, existuje prvá zmínka k roku 1448. Roku 1531 byla pak postavena šibenice kamenná a stávala na místě, které dodnes nese název Šibeniční kopec. Nedaleko šibenice se nacházelo spáleniště. Stínadla byla umístěna v dnešní Komenského ulice. První zmínka o nich je z roku 1582, a kromě poprav mečem se zde též zahrabávalo zaživa a naráželo na kůl. Tolik tedy k materiálnímu a personálnímu zázemí hrdelního soudnictví v městě Náchodě v době předbělohorské.

7. Město a panství Náchod v době předbělohorské

Nebude jistě na škodu seznámit se s prostorem, ve kterém se odehrála všechna dramata, kterými se budeme v naší práci věnovat. V námi sledovaném období, které můžeme vymezit prvním zápisem ve smolné knize města Náchoda z roku 1513 a rokem 1597, kdy je zaznamenán případ poslední, městu a panství Náchod vládl nejprve Jan mladší a Hynek Špetle z Prudic, Žlebů a Janovic (1497-1532), páni z Pernštejna (1533-1544) a konečně Smiřičtí ze Smiřic (1544-1620). Teritoriálně můžeme pak území Náchodského panství vymezit takto: město Náchod, městečko Hronov, vsi (Velké Poříčí), Vysoká Srbská, Žďárky, Babí, Slavíkov, Horní a Dolní Radechová, Dobrošov, Jizbice, Lipí, Česká Čermná, Borová, Bražec, Vysokov, pustá ves Sedmákovice, městečko Skalice, vsi Zlích, Dubno, Starkoč, Kleny, Zbečnick, Dolní Dřevíč, Žabokrky, Zličko, Rokytník, městečko Machov, Nízká Srbská, Lhota. Vízburské panství, které bylo připojeno k náchodskému koupí mezi lety 1516-1519 se skládalo z městečka Úpice, vsí Radeč, Brusnice, Kyje, Slatina, Havlovice, Rтынě, Bohuslavice, Bohdašín, Libňatov, Maršov, Studnec, Rubínovice, Suchovršice, Batňovice, Svatoňovice, městečka Kostelec, vsí Lhota, Přibyslav a pustých Sedloňovic a Petroviček. Tento výčet

pochází z roku 1533 a ačkoli se hranice panství pochopitelně drobně měnily, pro naše účely je dostatečný.

Náchod byl po většinu sledovaného období v rukou Pernštejnů a Smiřických ze Smiřic, tedy předních panských rodů Českého království. Je tedy samozřejmé, že majitelé panství zde trvale nesídlili a náchodského zámku tak využívali pouze jako dočasné rezidence, pokud je do těchto končin zavedly jejich povinnosti. Ačkoli bychom tedy mohli očekávat, že Náchod jakožto periferie rozsáhlých držav Pernštejnů i Smiřických bude stagnovat, je možné právě v 16. století zde pozorovat rozvoj cechovních řemesel. Překvapivě jsou mezi prosperujícími řemeslníky i Židé, kteří se v Náchodě věnovali sklářství a mečírství. Ve 30. letech také Jan z Pernštejna uděluje spolku místních krejčích statut cechu. Do 30. let 16. století spadá udělení statutu Jana z Pernštejna cechu krejčovskému. Ve stejné dekádě je doložen i provoz místní vinárny. Je třeba zmínit, že Náchodsko bylo krajem s hustou sítí krčem a mlýnů. Právě tyto budovy sehrály pozoruhodnou roli v životě řady lidí pohybujících se na okraji společnosti, kteří měli na svědomí většinu deliktů, o nichž bude později pojednáno v této práci. Jinak lze tento kraj charakterizovat jako textilně zaměřený. Bezpočet cechovních i mimocechovních řemeslníků se zabývalo soukenictvím a tkalcovstvím. Pro každodenní chod města byla zapotřebí i potravinářská řemesla. Mezi nimi hrál prim řezník, který je v Náchodě doložen již roku 1481.

Podstatné je že místní hrdelní soud, jako každý jiný, mohl postihovat i cizopanské poddané, pokud byli dopadeni na náchodském či vízmburském panství. Z toho plyne, že se nebudeme zabývat pouze situací ve městě Náchodě, ale do našeho hledáčku se dostanou i obyvatelé vesnic. O specifickém světě raně-novověké vesnice stručně poreferujeme na jiných místech této práce. Nyní bych rád zdůraznil, že i o poddanském městečku jakým byl Náchod, dle mého názoru, můžeme referovat v mantinelech tzv. „lidové kultury.“ Společnost raně-novověkého Náchoda můžeme definovat jako vesnickou už jen proto, že samotné centrum, které ohraničovaly městské hradby, bylo nezvykle malé a řada měšťanů vlastnila polnosti za městem. Město samo pak přecházelo téměř na všech okrajích v menší usedlosti, které byly zcela agrárního charakteru. K samotnému městu Náchod také patřilo několik „šosovních“ vesnic, které spadaly přímo pod jeho správu. Šlo o tyto vesnice: Staré Město nad Metují, Bražec, Běloves, Malé Pořící a dále zádušní vsi Mezilesí a Sendraž, které odváděly platy farnímu kostelu sv. Vavřince v Náchodě. Náchod také vlastnil dvě vsi v Hrabství kladském (Slané a Březová). Privilegovaní obyvatelé šosovních vsí v průběhu 16. století

ztratili své výsadní postavení a roku 1612 se o nich v privilegii Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic již hovoří jako o lidech „poddacích jich obojího pohlaví z často psaných vesnic k šosu města Náchoda přínáležejících.“ Ať se jednalo o vsi poddané přímo městu Náchod, či o vsi náležející k náchodskému či vízburskému panství, které byly majetkem Pernštejnů či Smiřických ze Smiřic, hlavní úlohu z hlediska soudnictví v nich vykonával rychtář. Ten zajišťoval jednak styk vrchnosti s poddanými a řešil i drobné spory. O těžších trestných činech pak zpravoval městskou radu a zajišťoval podezřelé. Na náchodském a vízburském panství se v předbělohorské době do soudních procesů vůbec nezapojoval hejtman panství. Veškeré spory řešila vrchnost, která své pravomoce delegovala a městskou radu.

8. Kriminální činy projednávané v civilním řízení

Nikoli všechny trestné činy bylo nutné řešit v rámci inkvizičního řízení. Spory o to, zda daný přestupek patří do pravomocí inkvizičního řízení, či nikoli jsou dobře zachyceny v knihách přátelských smluv, rychtářských manuálech a spisech. O drobné kriminalitě obyvatel náchodského panství, která nespádala do pravomocí inkvizičního řízení, můžeme usuzovat také z hospodářských instrukcí a selských řádů, pomocí kterých se vrchnost snažila život poddaných usměrňovat. Dozajista by vrchnost nebrojila proti těm sociálním úkazům, které se na panství nevyskytovaly.

Mezi nejnižší prohřešky proti zaběhnutým konvencím, které snad už můžeme nazvat přestupky, patří urážky na cti. Mnohdy je nebylo nutné řešit vůbec. Například, pokud se dotyčný omluvil, nezachovalo se nám o daném sporu ani písemné svědectví. K takovým urážkám docházelo i v nejvyšších patrech maloměstské společnosti, dokonce i mezi konšely. Omluva mohla být doprovázena podáním ruky a pronesením jisté promluvy, kterou si mohl připravit sám poškozený. Nezapomínejme, že i raný novověk je stále světem gest. Konšelé sami pak samozřejmě dbali o to, aby se místní řemeslníci či kupci nedopouštěli drobných přestupků při provozování svých živností a aby obyvatelé městečka zbůhdarma neutráceli čas a peníze při hře v kostky, za což je mohl stihnout trest v podobě pokuty ve výši 15ti grošů bílých. Stejně tak nesměli místní během adventu navštěvovat krčmy pod pokutou 5ti grošů bílých. Bylo též zakázáno pohybovat se na veřejnosti ozbrojen. Za tento přestupek mohl být

dotyčný dočasně vsazen do šatlavy a zbraň mu mohla být zabavena. To vše se dočítáme v „Zřízení a svolení vší obce“ z roku 1521, které je vepsáno do register purkmistra města Náchoda. Kdo je však zasvěcen do problematiky každodenního života v raně-novověkém městečku, ví, že toto normativní nařízení nelze brát zcela vážně a nelze si podle něj ani vytvářet obraz tehdejší společnosti. Například zbraněmi se to na Náchodsku jen hemžilo. Zákaz se navíc nevztahuje pouze na ručnice, ale i na prosté tesáky, šavle apod. Jako zbraň mohl sloužit i vhodný nástroj nezbytný k výkonu řemesla. Za všechny můžeme uvést sekeru. Specifická mentalita tehdejších lidí a důraz na roli cti v tomto období pak ruku v ruce s konzumací alkoholu vedly k nejednomu konfliktu, který mohl často, byť nechtěně, končit i smrtí jednoho z účastníků. Stejně tak se asi stěží vzdali náchodští muži svých her a už vůbec to nelze předpokládat v otázce návštěvy krčmy. Tento pramen nám může spíš sloužit jako ilustrace toho, že hazard či zanedbávání návštěvy kostela byly problémy, které velice trápily náchodskou vrchnost a městskou radu. Stejně tak konšelé dohlíželi nad dodržování čistoty ve městě. I v tomto ohledu byly sankce jistě nutné, měl-li život v Náchodě plynout přinejmenším relativně poklidně. Bylo tedy zakázáno lít sousedovi splašky do dvora, naopak bylo nutno čistit společné strouhy, jak se opět dovídáme z purkmistrovských register.

Stejně tak se ale nemusely dostat do zápisů ve smolné knize ani těžší zločiny. Ba dokonce nemusely být ani předmětem trestního řízení. Mezi tyto trestné činy počítáme vraždu, zhářství (dobový termín „paličství“), krádež, loupež, znásilnění či padělání mince. Zajímavým fenoménem jsou tzv. „smlouvy o vraždu.“ Na náchodském panství jej můžeme sledovat již od poloviny 15. století, ale zasahuje i do námi sledovaného údobí. Tyto smlouvy zkrátka stanovují za jakých podmínek jsou pozůstalí oběti ochotni upustit od udání a trestního stíhání v rámci hrdelní pře. V raném novověku však přechází vražda ze sféry práva soukromého do sféry veřejného práva. Žalobcem je tedy vrchnost, které instituce hrdelního soudnictví dává v raném novověku prostředky účinněji trestat veškeré zločiny. Majitel panství si byl vědom, že osedlí, respektive platy, které odevzdávali vrchnosti, jsou de facto jejich největším bohatstvím. Naproti tomu neusedlí pobudové jim nejenom nepřinášeli žádný užitek, ale naopak působili potíže, protože často právě oni byli pachateli loupežní. Hned první případ z roku 1459, kdy je z vraždy obžalován rychtář z Horní Radechové Bartoš Chlubka, nám napovídá, že „smlouvu o vraždu“ bylo možné využít i v případech, kdy nebylo zcela jisté, zdali je dotyčný obviněný opravdu vrah. Městská rada tak sáhla k této variantě, aby „z menšího zlého větší nevzrostlo.“ Chlubka tak byl pouze nucen zaplatit pozůstalé vdově Drlíkové

„sedm a tři kopy“ jako náhradu za manžela. Již do našeho období spadá „mord“ z roku 1545. Tehdy se jistý Martin Troskovec dokonce sám před právem náchodským přiznal k vraždě. Po dohodě s příbuznými složil pokutu 35 kop míšeňských grošů. Důležitou součástí smlouvy byla i podmínka, že pozůstalí zavražděného již nebudou vraha více pronásledovat či hanit na cti. Tato podmínka je formulována větou „A tak na budoucí časy s obou stran nic víc sobě toho vzpomínati nemají ničím zlým a jejich budoucí.“ V námi sledovaném údobí 1513-1620 nacházíme v „Knihách přátelských smluv a narovnání“ celkem 4 „smlouvy o vraždu.“ Je nutné si povšimnout, že pokuta, která byla vyplacena pozůstalým, nebyla fixní. Zapláceno bylo, vždy v míšeňských groších, 35 kop (1545), 60 kop (1552), 16 kop (1557) a 12 kop (1564). Těžko říci, zda hrála roli zámožnost vraha, či potřeby pozůstalých. Poslední „smlouva o vraždu“ byla uzavřena až roku 1622, kdy bylo pozůstalým vyplaceno 15 kop grošů míšeňských. Je otázkou, do jaké míry jde pouze o výjimku, kterou je možno doložit v pobělohorské době i na jiných panstvích, či zdali se jedná o opravdový přežitek v rámci soudního systému. Knihy přátelských smluv se však netěší ediční pozornosti archivářů, na rozdíl od smolných knih, a tak je těžké komparovat tuto kauzu s případy z jinými regionů. Zcela nezařaditelná je pak zmínka z roku 1599, kdy je sice Václav Holub obviněn z vraždy, ale pro nedostatky důkazů je zproštěn viny. Přesto ale daroval pozůstalým „z lásky přátelské“ 90 (!) kop míšeňských grošů. Jaké měl dotyčný motivace pro tento velkorysý dar však nevíme. Písař neměl potřebu tento skutek vysvětlovat a jen nás o celé kauze suše informuje.

Další spory, které byly urovnány smluvně se pak týkají krádeží obilí, dobytka apod. Řada těchto zlodějů a zlodějíčků měla být trestána na hrdle, ale byla jim udělena milost. Tomuto fenoménu, kdy je usvědčený buď vyprošen nebo mu je udělena milost samotnou vrchností se budeme věnovat později. Zajímavé je, že i zápisy o usvědčených zlodějích, kterým je udělena milost nebo jsou vyprošeni se nacházejí jen v „Knize přátelských smluv a narovnání“ z let 1588-1676. Jak to tedy bylo s institucí milosti a přimluvy? Stejně tak není zcela jasný systém zápisů, neboť i ve smolné knize města Náchoda najdeme kromě usvědčených a odsouzených zločinců také ty, kterým byla udělena milost nebo byli vyprošeni.

Zbytek zápisů v „Knihách přátelských smluv a narovnání“ pak tvoří smlouvy o urovnání sporů. Mnohdy se ani nedovídáme čeho se spor týkal. Zmíněny jsou pouze strany, které vedou spor a připojena bývá formule „nemají toho sobě vzpomínati na věky, ani jejich přátelé a jestliže by která strana vzpomenula druhé straně, tedy proti své cti a víře učinila.“, apod.

Pozoruhodnou podkapitolu pak tvoří spory o čest. Jak již jsme se zmínili, jsou evidovány od 90. let 16. století, tj. přesně od onoho desetiletí, kdy končí zápisy ve smolné knize města Náchoda. To nám bohužel znemožňuje komparovat statistické výsledky hrdelních pří s procesy civilními. Spory o čest proto nebudeme vůbec početně vyhodnocovat. Pojmeme tento fenomén pouze jako exkurz, který nám bude ilustrovat životní prostředí obyvatel Náchoda na přelomu 16. a 17. století, neboť si neděláme ambice zcela zmapovat fenomén cti v každodenním životě předbělohorské společnosti.

Spory o čest jsou, dle mého názoru, jen obtížně zařaditelné do sekce „kriminálních činu“, ačkoli již to, že záznamy o nich jsou vedeny v „Knihách přátelských smluv a narovnání“ ukazuje, že raně-novověká společnost jim přikládala větší váhu, než bychom jim přiřkli my. Jan Karel Hraše ve svých „Dějínách Náchoda“ vtipně poznamenal, že „se ženskými mívali rad často práci.“ Myslím však, že tehdejší muži nebyli na svou pověst o nic méně hákliví než jejich lepší polovičky. Je koneckonců nutné si uvědomit, že byla-li pohaněna manželka, celá věc se automaticky přenesla na i na muže, jakožto hospodáře, a naopak. Ženy se navíc nechávaly často zastupovat před městkou radou svými manžely, otci či bratry. Spory o čest jsou pro Náchod evidovány od roku 1568, přičemž zásadní nárůst materie týkající se toho tématu přichází v 90. letech 16. století. Spory o čest nebyly vedeny jen, kvůli tomu, že si dva lidé zkrátka vynadali, ale také pokud jeden osočil druhého z krádeže či opilství. Nabízí se také otázka, kolik takovýchto sporů bylo, byť za asistence purkmistra či konšelů, vyřešeno ústně. Byl-li někdo například přehnaně citlivý na svou pověst a často chodil za obecními staršími se stížností na své sousedy, je pravděpodobné, že se žalobám takové osoby po čase přestala věnovat pozornost. Tento fenomén samozřejmě nemůžeme historicky zmapovat, ale je dobré si uvědomit, že konšelé mohli spory o čest „řešit“ i touto cestou.

Zajímavější jsou pro nás však trestné činy, které spadají do pravomoci hrdelního soudnictví. V „Knihách přátelských smluv a narovnání“ jsou zaznamenány i kauzy, ve kterých byl vynesena rozsudek smrti, později mu je však udělena milost. Již od poloviny 15. století až do třicetileté války sem spadají zápisy o vdaných ženách, které zcizoložily. Ještě počátkem 15. století byly takové ženy ve většině vypovězeny z města. Jistá Anna, manželka Matěje Koukala, byla roku 1627 dokonce ušetřena i tohoto „alternativního trestu“ a bylo jí pouze nakázáno, aby se svým manželem nadále „žila řádně“. Byl s ní také sepsán hrdelní revers. Pokud by se Anna opět provinila proti šestému přikázání, měla být bez možnosti požádat o milosti popravena.

9. Každodennost a kriminalita na náhodském panství v předbělohorské době

Nejprve objasníme dnes tak často používané spojení „každodenní život/každodennost a kriminalita.“ Nezasvěcený čtenář by mohl nabýt dojmu, že kriminalita a páchání trestných činů byla jakýmsi charakteristickým jevem, který definoval život v raném novověku nebo aspoň život v raně-novověké vsi či městečku. To je samozřejmě omyl. Kriminalita ve smyslu „páchání trestných činů“ nehrála v životě tehdejších lidí o nic význačnější roli než dnes nebo kdykoli jindy. Spojení „každodenní život a kriminalita“ bychom měli chápat takto: „jak se nám jeví každodenní život ve světle pramenů, které primárně mapují kriminální delikty.“ Každý pozorný čtenář smolných knih či soudních akt si totiž povšimne řady zmínek o běžném životě tehdejších lidí, které podle písaře či městské radu byly zcela irelevantní a nijak se nedotýkaly projednávané kauzy. Zmínky o každodenním životě bychom mohli najít nejenom v pramenech soudní provenience, ale také v pramenech k agrárním dějinám, které mapují robotní povinnosti či pravidelné i nepravidelné platy odváděné vrchnosti. Také testamentární praxe každého městečka, zachycená v kšaftovních knihách, nám nabízí svůj specifický pohled na všední život lidí v raném novověku.

Velmi často jsou nám předkládána statistická vyhodnocení kriminálních činů v určité lokalitě. Ani my se této fázi nevyhneme, je ale potřeba zdůraznit, že každou statistiku, která se snaží kvantifikovat kriminální delikty v předstatistickém období je nutné brát s rezervou. Jak již bylo zmíněno, smolné knihy nejsou jediným pramenem obsahujícím záznamy o kriminálních deliktech. Pro každé panství je nutné projít též rychtářské manuály, soudní spisy, městské knihy či účty, které obsahují doplňkové informace, a také zápisy o zcela nových trestně právních procesech. Zejména u prací, které se pokusily posunout naše poznání tím, že zmapovaly širší region došlo logicky ke zkreslení, neboť byly vyhodnoceny pouze prameny, které se svou povahou primárně dotýkají problematiky hrdelního soudnictví. Statistika je tedy v tomto ohledu velice zavádějící.

Pokud například číselně vyhodnotíme smolnou knihu města Náchoda, dojdeme k procentuelně vyššímu počtu sporů, ve kterých bylo použito kapitálního trestu. Jak již bylo řečeno, i spory, které teoreticky mohly být řešeny v inkvizičním procesu (jako například vraždy) byly někdy řešeny v rámci civilního procesu a zaneseny do „Knih přátelských smluv a narovnání.“ I přes to se ale jednalo o kriminální čin, který bychom měly zanést do naší statistiky. Porovnáváme-li tedy statistiky několika autorů, je nutné se vždy tázat, zda-li pro dané panství pracovali pouze se smolnou knihou, či také s jinými prameny, které skýtá tamní archiv. Stejně tak hraje roli region. Náchod, jakožto zemská brána a křižovatka kupeckých

cest, jistě přitahoval mnohem více zlodějů a pašeráků, než regiony umístěné uvnitř Čech. Svoji roli hraje také velikost obce. Kriminální delikty páchané v okrsku městečka Smidary se jistě svoji skladbou lišily od těch, které zaznamenávají smolné knihy města Pardubice. Po třicetileté válce navíc dochází k zmírňování udílených trestů, což je způsobeno vstupem apelačního soudu do soudnictví poddanských měst, což může také značně zkreslit náš pohled na skladbu kriminálních deliktů v daném regionu. Výsledek je ovšem ovlivněn i tím, jsou-li do statistiky krom zápisů ze smolných knih zahrnuty i rozsudky apelačního soudu, které jsou například pro město Náchod archivovány ve zvláštní složce, zatímco pro město Smidary vepsány přímo do smolné knihy. (Rozsudky apelačního soudu můžeme celkově definovat jako mírnější.)

Z toho všeho jasně vyplývá, že statistiky, v rámci historické kriminologie, nemají za úkol nás obeznámit s tím, na kterém z komparovaných panství došlo v daném časovém úseku k více trestným činům či kde vrchnost soudila přísněji a vynesla více trestů smrti. Pokusíme se pouze sledovat určité tendence a jevy, při jejichž objasňování nejednou zabruslíme na tenký led hypotéz a spekulací, které se samozřejmě budeme snažit zdůvodnit.

I přesto ovšem musíme vytyčit jasné mantinely, v kterých se budeme pohybovat. Nejdůležitějším problémem je klasifikace trestných činů. Budeme používat systém kategorií trestných činů Jaroslava Pánka, poněvadž tento systém je nejvíce rozšířen. Jakákoli snaha zachytit historickou kriminalitu prostřednictvím statistiky, nutně vede k zkreslení tohoto problému. Pokud bychom zvolili vlastní klasifikaci, zcela tím popřeme smysl komparace, neboť většina autorů pracuje právě s Pánkovým systémem klasifikace trestných činů. Dle tohoto systému pracuje i náhodský archivář Jan Čížek.

Jen stěží můžeme dospět k diametrálně odlišným číslům. Přesto se pokusíme doplnit jeho studii, která pracuje snad se všemi relevantními materiály dostupnými ve fondech náhodského archivu.

9.1. Kriminální delikty na panství Náchod a jejich statistické vyhodnocení

Je velice obtížné stanovit přesnou metodiku statistického vyhodnocení smolných knih. V rámci jednoho procesu vedeného s jednou osobou, mohlo být zjištěno více provinění. Dotyčný se například mohl dopustit smilstva, krádeže i vraždy. Přesto se domníváme, že v drtivé většině případů je možné zjistit jeden výrazný trestný čin, na základě kterého byl

vynesen ortel. Ostatní trestné činy méně závažné povahy pak byly zaznamenány protože dotyčný byl obvykle torturou donucen k plnému přiznání.

Nebudeme také operovat s počtem soudních procesů, který Čížek stanovil na 105. Připočteme také 4 procesy, které spadají do sledovaného období 1513-1620 a zmínili jsme je jako „smlouvy o vraždu.“ Oproti tomu nejsou do naší statistiky zahrnuty spory o čest, které jsou zachyceny v rychtářském manuálu. Ani Čížek jej pro svůj článek nepoužil. Jednak tento manuál zahrnuje zápisy z let 1603-1632 (pro naše účely však postačí zápisy do roku 1620), čímž se zcela míjí s jakýmkoli zápisy o procesech trestně právních, které končí rokem 1599. Jednak tyto spory vůbec neřešila, na rozdíl od „smluv o vraždu“, městská rada, ale pouze náhodský rychtář. Náhodský rychtář samozřejmě řešil pouze „spory o čest“ náhodských měšťanů, neboť jeho pravomoc nezahrnovala celé panství. Svého vlastního rychtáře mělo každé městečko či ves. To také značně komplikuje možnost zahrnout trestný čin urážky na cti do naší statistiky.

Podrobné statistické vyhodnocení kriminálních deliktů na náhodském panství v 16. století zpracoval již Čížek ve své studii, která se zabývá výhradně zločiny spáchanými v letech 1513-1599, jelikož však pro inkviziční procesy z let 1600-1620 nemáme dochované žádné archivní materiály spokojíme se s jeho výsledky. Číselné údaje, ke kterým došel předkládáme v přehledné tabulce. Jsou doplněné o již zmíněné 4 vraždy. V tabulce trestů jsou pak všechny vedeny v sekci „Majetkové tresty (peněžní pokuty).“

Skladba kriminálních deliktů na panství Náchod a Vízmburk v letech 1513-(1599)-1620

Trestné činy proti	Počet
Oficiální ideologii	3
Panovníkovi a státnímu zřízení	0
Pozemkové vrchnosti	7
Místní administrativě	8
Životu a zdraví	38
Majetku	86
Cti	0

Mravnosti	27
Neuvedeno	6
CELKEM	175

Skladba trestů vynesených na panství Náchod a Vízmburk v letech 1513-(1599)-1620

Trest	Počet
Trest smrti	60
Podmínečný trest smrti	7
Tělesný trest (pardus)	3
Dehonestující trest (stání na pranýři)	1
Odnětí svobody	2
Vypovězení z města/panství	6
Majetkový trest (finanční pokuta)	8
Jiné podmíněčné tresty než trest smrti (propuštění na rukojemství)	2
Zproštění viny (vrchnostenská milost, či	12

vyprošení)	
Neuvedeno	21
CELKEM	122

V 109 procesech bylo tedy odsouzeno, zproštěno viny či omilostněno 122 osob. Zjištěno bylo celkem 175 trestných činů. Nyní se zbývá zamyslet nad kolonkou soudní proces. Opět jsme ponechali statistický údaj Čížka, který dospěl k číslu 105 a připočetli k němu 4 procesy, řešené mimo inkviziční řízení, ale týkající se závažného trestného činu a řešené před městskou radou. Přesto je nutné zmínit několik faktorů, které relativizují toto číslo. Proces, který Čížek označil číslem 36, v němž je odsouzena jistá Kateřina „s dvěma dětmi“, jsem se rozhodl ve statistice vést jako spor s třemi různými osobami. Zápis je ve smolné knize koncipován jako 3 zvlášť vedené výpovědi. V případě již zmíněné Kateřiny navíc nevíme nic o stáří jejího syna a dcera, kteří nejsou ani v jednom z výsledků označeni jako „dětí“ a vzhledem k tomu, že pardus dostali všichni, lze předpokládat, že oba byli již přinejmenším pubescenti. Oproti tomu řada procesů s příslušníky loupeživých „bratrstev“, je jak v smolné knize, tak v článku Čížka vedena jako samostatné spory. Lapkové totiž byli zatčeni bezpochyby během

stejně akce, ale vzhledem k jejich rozličné minulosti v oboru, byla jejich doznání rozdílná a často vedla i k udělení jiného trestu.

Limity statistických údajů o kriminálních deliktech a jejich trestech vyplývají také z toho, že se v odborné literatuře zatím nepodařilo, snad až na práce Jaroslava Pánka, komparovat údaje z širšího regionu či údaje zahrnující delší časové trvání. Také my využijeme statistik vytvořených na základě edic smolných knih především ke sledování jistých trendů, které provázejí námi zvolené specifické zločiny, které již předbělohorské soudnictví většinou vnímalo jako jistou kategorii provinění. Máme na mysli nejen kategorie jako *zločiny proti životu a zdraví*, či *zločiny proti vrchnosti*, ale také specifické podsekce jako je infanticidium či lesní a vodní pynch. Pojednat o těchto zločinech obecně, na základě bohaté literatury a pramenných edic i konkrétně na základě uvedených pramenů, které se nacházejí v SOkA Náchod, bude hlavním smyslem i této práce.

9.2. Trestné činy proti oficiální ideologii

Tato skupina skrývá vskutku pozoruhodnou paletu nejrůznějších deliktů. Můžeme mezi ně počítat velezradu, urážku státního zřízení i osob, které jej symbolizují. Stejně tak i jakékoli rozpory s církví. Jelikož sledujeme období předbělohorské, je nutné si uvědomit, že soudní systém byl velice tolerantní až laxní v případech nejběžnějšího projevu rozporu s církví, například rouhání. V pramenech datovaných před rokem 1620 nenajdeme pro náchodské panství ani jeden proces, který by tento zločin řešil. Naopak v průběhu pobělohorské rekatolizace na něj narážíme poměrně často. Krom občasného přechování nekatolických knih se nejčastěji jednalo o tupení památek různých světců, zejména pak Jana Nepomuckého. Rovněž procesy s kacíři se vyskytují hojněji až po roce 1620, nejvíce pak v druhé polovině 18. století.

Ve sledovaném období je tedy nejčastějším případem zločinu proti oficiální ideologii čarodějnictví. Tento fenomén, nejen české raně-novověké společnosti, je dnes velmi dobře zmapován i dostatečně zpopularizován. Obecně můžeme definovat čarodějnictví jako provozování určitých praktik, které mají za účel dosažení výsledku nadpřirozené povahy, ať už léčivého nebo smrtelného. Z právního hlediska bychom pak čarodějnictví mohli pro

podmínky raného novověku definovat velmi jednoduše. Čarodějnictví je zkrátka to, co soud za čarodějnictví uzná. Často jsme ovšem na vážkách, jestli například tam, kde se čarodějnictví propojuje s travičstvím nelze daný čin kvalifikovat jako vraždu. Dodnes zůstává spornou otázkou, proč byly v drtivé většině čarodějnických procesů souzeny ženy. Také na náchodském panství se setkáváme se třemi procesy, ve kterých jsou obžalovány tři ženy. Jelikož na kladenou otázku není možno jasně odpovědět, spokojíme se s několika tezemi, které se k problematice vyjadřují. Nedomníváme se, že by ženy na náchodském panství v 16. století byly souzeny na základě čarodějnických příruček, které sepsali v 15. století velcí inkvizitoři jako Heinrich Institoris a Jakob Sprenger. Platí nicméně, že tito inkvizitoři ve svých příručkách ženy diskvalifikovali tím, že například přípravu prostředku, který má vyvolat potrat, definují jako čarodějnictví. Ze všech činností spojených s porodem či potratem byli samozřejmě muži v raném novověku vyloučeni. Stejně tak nelze ani opomenout roli Bible, která obsahuje řadu mizogynních pasáží a samozřejmě raněnovověká společnost byla celkově nastavena patriarchálně. Navíc, nahlédneme-li do pramenů, zjišťujeme, že poměr mužů a žen odsouzených za čarodějnictví je víc v rovnováze, než se obecně soudí.

Zůstává tedy otázkou, jak se na osoby, které se ocitly na straně obžalovaných v čarodějnických procesech dívat. Je znám zaběhlý pohled historiků 19. století, kteří obžalované jednostranně líčili jako oběti. Avšak v rámci přístupu, který bychom nazvali historicko-antropologický jde jedince, kteří se odmítli řídit pravidly raněnovověké společnosti a ohrožovali její chod. Většinová společnost se je pak samozřejmě snažila likvidovat či alespoň vytěsnit ze svého středu. Nezapomínejme, že trpět mezi sebou jedince, který se nespravuje v souladu s křesťanskou vírou, znamená uvrhnout na celé společenství hněv Boží. Tak na celou věc nahlížel i prostý vesničan náchodského panství. Domnívám se, že platí obé, neboť ve výjimečných případech, jakými jsou kupříkladu procesy na panství Velké Losiny, lze o odsouzených hovořit jako o skutečných obětech. Stejně tak je třeba oponovat proti názoru, že v čarodějnických procesech byli souzeni jen lidé, kteří ohrožovali tehdejší společnost, neboť v některých případech byl souzen i jedinec, který své okolí nikterak neohrožoval a pouze se choval nestandardně. Například mohl sám sebe léčit způsobem, který shledala společnost natolik nestandardním, že jej klasifikovala jako čarodějnictví.

Do které kategorie tedy patřily 3 ženy, které byly v 1. polovině 16. století stíhány na náchodském panství pro tento zločin? První případ je nedatovaný a nachází se ve smolné knize města Náchoda na volně vloženém lístku menšího formátu. Jan Karel Hraše jej datuje „kdysi v

letech 1530“, Jan Čížek pak „*před rokem 1534*“. Obžalované se říkalo Šmidrykalka a její provinění rozhodně nebylo malé. Otrávila svého manžela, neboť se jí zachtělo svého pacholka, kterému dala pít lektvar z „psiho sádla [...] prachu, a to sú všecko smísily s pivem.“ Tento lektvar poslala po jisté Důře nožičce, protože „to sú mu sami nesměly dáti“ Na mučení se také doznamenala, že „jest nebožtíka pasíře Kubu otrávila s Přibíkovou z Mýta, a že sú listu upekly a tím lidi trávily“ Šmidrykalka byla popravena, dnes neznámým způsobem, jak dokazuje větička „za své nešlechtné skutky jest smrt vzala“.

Řada lidí se také dostala do osidel hrdelního soudu, protože byli udáni. Nejinak tomu bylo s některými čarodějnicemi. 29. října roku 1540 byli v městské šatlavě mučeni dva výtečníci. Jedním z nich byl Moc z Adršpachu, který pomohl k útěku dvěma vězňům, kteří byli zavřeni ve věži náchodského zámku. Spolu s ním byl zadržen i jistý Martin, syn Markové, který „ukradl v špitále Mandě bábě kožich a 24 grošů bílých“. Dále uvedl, že „navedla jej na to Markyta stará biřicka.“ Markyta se pak skutečně sama přiznala, ačkoli ze záznamu jasně nevyplývá, zda dobrovolně, či na mučení. „Vyznala, že udělala Mocovi a Martinovi [...], že se nemohli poznati. [...] Též vyznala, že udělala v chlebě jim to dala snísti Martinovi Beranovi a Volavčeti, že se poznati nemohli. [...] Též vyznala, že komuž to udělá, že se poznati nemuže ani toho opravit“. Tato výpověď může být i ilustrací toho, jak nejasně bývají popsány kriminální delikty. Jak bylo s Markytou nakonec naloženo, se bohužel nedovídáme.

Poslední proces s čarodějnicí na náchodském panství datujeme k roku 1546. Jeho obětí je Dura, pastušina z Vysokova, za kterou lidé chodili, aby jim pomohla v milostných vztazích. Rychtářka, jejíž pacholek se měl ženit, se ptala Dury, neví-li jak to udělat, „aby na sebe laskaví byli.“ Dura odpověděla, že „slychala od chodce, aby laštovičí (míněno: vlaštovčí) hnízdo vzal na domě a vložil pod hlavy do lože a na tom, aby líhali, že na sebe laskaví budou.“ Samotná Dura také „vyznala, že jírávala sádlo kancový s vlasy, aby na ní muž laskavý byl [...] Též na tom umřela.“ Způsob popravy se tedy opět nedovídáme.

To je tedy čarodějnictví na Náchodsku před Bílou Horou. Dozajista nic šokujícího. Právě tato forma lidového čarodějnictví a pověry, které přetrvaly z pohanských dob, jsou tou skutečnou tváří lidové magie raně-novověkých Čech. Z jiných pramenů se dovídáme, že do magických praktik také často zasahoval kat, který měl přístup k mrtvolám popravených. Právě části těl oběšenů či jinak nepřírozně ze světa odešlých osob, byly vítanými magickými předměty. I ty nejpodivnější, a v dobovém myšlení zcela jistě čarodějné praktiky, však mohly

být legalizovány, posvětil-li je císařský majestát. Tato zajímavá kauza si jistě zaslouží delší odbočku, která nám blíže ilustruje dobovou mentalitu.

Z 5. února 1608 se uchovala listina císařské dvorské kanceláře, jejímž prostřednictvím Rudolf II. požaduje „mechu a neb toho což tak na místech popravištních na kostech a lebkách zločinců z tohoto světa sprovedených roste.“ Tato nezvyklá žádost je odůvodněna tak, že císař tyto věci potřebuje k „některým tajným a vlastním potřebám.“ Žádost je adresována purkmistrovi a městské radě měst Žatec, Louny, Slaný a Český Brod. Dle instrukcí císařské dvorské kanceláře měla celá akce proběhnout utajeně a zaangažován v ní měl být pouze mistr popravčí, který měl vykopat kosti oběšenců, kteří byli pohřbeni na šibeničním vrchu. To vše měla městská rada vykonat „nečiníc o tom mezi lidmi žádného pokřiku.“ Z druhé listiny císařské dvorské kanceláře se pak dovídáme, že Rudolf žádal, aby mu byl mech dodán i od Kutnohorských horníků, kteří patrně jeho přání splnili. Ale z listu, který je též datován 5. února 1608, se dovídáme, že císař žádá větší množství, a to především mechu z lebek. Třetí listina je pak odpovědí městské rady a purkmistra v Žatci z února 1608. Ti se rozhodli ihned vykonat císařův příkaz a vyslali na šibeniční vrch mistra popravčího, ten však konstatoval, že „takový mech teprve z jara nalezen bývá.“ Radní pak celou věc zakončují tím, že až mech najdou, bez prodlení jej zašlou do Prahy.

Z celé kauzy je patrné, že sám císař si byl vědom neobvyklosti celé věci. Nesmíme zapomínat, že mnoho případů čarodějnictví se v raném novověku definovalo právě na základě vykopání ostatků lidí, kteří zemřeli nepřirozeně, především jako zločinci a sebevrazi. Je nemyslitelné, že by císař kladl důraz na utajení z důvodu jakéhokoli postihu, byť by šlo jen o pošpinění jeho pověsti, kdyby se věc prozradila. Je však patrné, že si uvědomoval nevhodnost svého požadavku. Nepřekvapí ani rychlá a uctivá odpověď, která Rudolfa ujišťuje, že mu bude vyhověno jak jen to bude možné. Překvapení městské rady nad neobvyklým požadavkem bylo jistě kompensováno tradiční vírou ve zbožnost panovníka, který tyto ingredience jistě použije k bohubilým účelům.

Čarodějnictví je tedy jedinou složkou zločinů proti oficiální ideologii, která je na náchodském panství zastoupena. Zbývá vyřešit otázku, jaký druh popravky byl na Náchodsku zvolen. Obžalovaní jsou v analogických případech (jedná se o 5 případů z let 1596-1615 o nichž se dočítáme ve smolné knize města Chlumce nad Cidlinou) nejčastěji trestáni takto: v jednom případě není rozsudek uveden, v jednom byl odsouzený rozčtvrcen, v jednom bylo upálení změněno na stětí a ve dvou zbývajících byli odsouzení upálení.

9.3. Trestné činy proti pozemkové vrchnosti

Feudální systém býval zvláště v marxistické historiografii charakterizován konfliktem mezi poddanými a vrchností. V současné době kladou moderní trendy v historiografii důraz na konflikty uvnitř selského prostředí. Ačkoli konflikty s vrchností nebyly tak časté, provázejí nás při studiu kriminality na všech panstvích po celou dobu fungování feudálního systému. Nevole poddaných však jen zřídka dosáhla protestu proti feudálnímu zřízení jako celku. Samostatnou kapitolu tvoří například selské rebelie či zbíhání poddaných z panství. Častější jsou pak konflikty s vrchnostenskými úředníky, kteří reprezentovali moc vrchnosti, či lesní a vodní pych. Výjimkou není ani jiné poškozování vrchnostenského majetku. Jelikož se jednalo o zločiny páchané na vrchnosti, která byla zároveň vykonavatelem soudní moci na panství, byly v těchto případech vynášeny rozličné tresty, které pokrývaly spektrum od omilostnění až po popravu. Vrchnost se také snažila veškeré zločiny spáchané na jejím majetku interpretovat jako ohrožení právního pořádku, které je nebezpečné nejen pro ni, ale také pro město, poddané a společnost jako takovou. Do této sekce patří urážky vrchnostenských úředníků. Tento zločin bohužel ve sledovaném období na náhodském panství zaznamenán není. Stačí tedy jen obecně konstatovat, že vrchnostenští úředníci se stávali terčem verbálních i fyzických útoků poddaných pro své vyšší postavení. Sedláci ovšem nebyli vždy iniciátoři konfliktu. Pokud se například úředník v místní hospodě přehnaně vychloubal a dál najevo, že se cítí být nadřazen místnímu osazenstvu, mohl těžko čekat jinou než negativní reakci.

Nejen na Náchodsku, ale i na ostatních panstvích předbělohorských Čech, byl nejčastějším proviněním proti vrchnosti lesní a vodní pych, čili pytláctví. Není samozřejmě možné interpretovat tento zločin jako součást třídního boje, jak se mnohdy dočteme v marxistické literatuře. Z dnešního pohledu se jednalo o normální krádež. Přesto bylo zejména v 17. století pytláctví trestáno velmi přísně. Setkáváme se s celou paletou trestů. Častý je podmíněčný trest smrti, vypovězení z panství i poprava.

Na náhodském panství jsme napočítali pro sledované období 7 případů, kdy je obviněný primárně odsouzen za zločin proti pozemkové vrchnosti. Nejvíce je zastoupen právě lesní a vodní pych a to třemi případy. Ve všech je uložen kapitální trest. Dva pytláci byli oběšeni, u jednoho je zmíněno, že „*stát jest neb to sobě vyžádal*“. Prvním případem pytláctví, zaznamenaným ve smolné knize je proces vedený s Janem Lžíčářem ze Slavoňova. z roku

1569. Nejednalo se „čistokrevného“ pytláka. Spíše šlo o člověka, který měl trvalé potíže spravovat se normami tehdejší společnosti. Opakovaně kradl potraviny. Kradl je „s tou svou kurvou Markytou“. Vypověděl také, že má „jednu ženu oddanou a dvě neoddané. S tou kterou jest oddávána nechtěl jsem býti, že líhala se svým bratrem.“ Zřejmě byl chycen v panském lese s uloveným kancem, neboť zatímco jiné trestné činy pouze popisuje, na tento reaguje následovně: „Co se tkne panského kance přišel ke mně Jakub, zeť Pavla Tomkova z Slatiny [...] já nechtěl jíti vylouvat se, že nemám ručnice a on přinesl mi ručnici i zabil jsem ho a zabývšihó drželi jsme ho a Pavel Tomků z Slatiny ho rozsekal a já a Prokúpě jsme vzali jej spolu domů.“ Před vrchnostenským soudem nestanul ani iniciátor celé akce Pavel Tomků, ani zmiňovaný Prokúpě. Je samozřejmě typickým fenoménem zápisů ve smolných knihách, že obžalovaný neustále svaluje hlavní vinu na někoho jiného, pokud možno na někoho, kdo je fakticky nevypátratelný a nebude nutné, aby s ním obžalovaný vstoupil do konfrontace. Jan se dopustil i vodního pychu, respektive krádeže. Přiznal se že vzal „dva kapry v Spytě Bartoškovi.“ U Jana Lžíčáře jsme tedy zjistili hned několik trestných činů, jedná se o lesní a vodní pych, smilstvo a opakované drobné krádeže. Domnívám se, že tyto zločiny, které byly zjištěny teprve při tortuře, přispěly k tomu, že byl Jan nakonec oběšen. Jednorázový lesní pych by snad i přísné hrdelní soudnictví města Náchoda mohlo trestat propuštěním na hrdelní revers.

Také Jan Černík ze Rtně v Podkrkonoší, který byl vyslýchán 5. ledna 1571, pytláčil s komplicem. Jednalo se o jistého Kuklíka, o němž vypověděl toto: „Kdyby nebylo Kuklíka nepřišel bych v to místo, v které jsem přišel. Na to jsem jakživ nemyslil, abych čím zlým měl škoditi panu úředníkovi“ S Kuklíkem lovil ryby z panského rybníka a také se dopouštěl drobných krádeží potravin. Sousedům ve Všelibečech kradl drůbež. Působil však také v lesích okolo České Skalice a Červeného Kostelce, kde střílel zajíce. Jak jsme se už zmínili, vyprosil si stětí. Dozajista se obával dehonestujícího trestu smrti oběšením, kterým byli často trestáni nejen pytláci, ale také zloději všeho druhu. Také u něj se dá přísnost soudního rozhodnutí odůvodnit tím, že se opakovaně dopouštěl krádeží.

Ani poslední odsouzený pytlák Ondřej Kutka z Kyje, který byl oběšen roku 1574, nevedl nikterak počestný život. Onřej se totiž dopustil smilstva a vyznal o něm toto: „Měl jsem činiti s cizí ženou tam za Hradcem s Martou dcerou Příbylovou z Kyje líhal jsem maje svou ženu. Na tom umřel jsa trestán provazem.“ Nutno uznat, že co do lovených zvířat v panském lese, nebyl Ondřej nikterak vybíravý: „Nad studenickým rybníkem v strouze lapil

jsem dvě štiky, veveřice jsem střílel z ručnice na panských gruntech a jezevce, zajíce jsem zabil sekerou a toho jsem snědl. [...] Zabil jsem jelena, nevím na čích gruntech.“

Je škoda, že není možné zjistit více o sociálním postavení těchto pytláků. Samozřejmě nelze vyloučit možnost, že byli ke zločinům dohnáni. Pravděpodobnější však je, že si neuvědomovali nebezpečí, které jim hrozí stran vrchnostenského soudnictví a pytláctví brali jen jako možnost, jak se zadarmo dostat k delikátnější potravě, než jakou obvykle jedli.

Dalším pozoruhodným fenoménem je sbíhání z panství. K němu byli poddaní dohnáni buď tíživou sociální situací nebo prostou vidinou lepšího života na panství, kde jsou poddaným uloženy například menší robotní povinnosti. Mnohdy vedly k útěku ryze osobní důvody. Například neshody s manželkou či manželem apod. Pokud se poddaný vrátil zpět na panství, vrchnost mu většinou odpustila, protože si uvědomovala, že není většího bohatství než osedlí, který robotuje a platí vrchnosti povinné platy. Také nová vrchnost, na jejíž panství poddaný sběhl, ho jen velmi zřídka byla ochotna vydat jeho bývalým pánům.

Z „Knih přátelských smluv a narovnání“ se dovídáme pouze o jednom takovém případě, který řešila městská rada v rámci inkvizičního procesu. Ze služby na náhodském zámku tehdy utekl čelední kuchař Jan Slánský s děvečkou Mandalenou. O celém případě zaznamenal zprávu i Jan Karel Hraše, který poznamenal, že sedlákům bylo tehdy vyplaceno 18 grošů, protože šli do Hradce Králové pro kata, „jak toho Jana Slánského ze vsi Rybníkův s Mandalenou ženou jeho uroz. Pan Jindřich Bořkovský z Šubířova vyprosil, měvši katem trestání býti.“ Jan i Mandalena byli vsazeni do šatlavy. Propuštění však byli na hrdelní revers, v kterém se zmiňují, že „tímto zápisem slibujeme, zavazujíc se připovídáme do našich smrtí věrně sloužiti a poddaní jakožto pánu svému již dědičnému.“ Stalo se 19. ledna 1588. Snad je tento milosrdný rozsudek důkazem, že na konci 17. století již bylo i na náhodském panství více využíváno trestů, které bychom dnes nazvali „alternativními.“

Poslední dva trestné činy, které jsme defilovali jako zločiny proti pozemkové vrchnosti, se týkají trávení panského dobytka a zpronevěry. O případě Duchka Pytlíčka, který trávil panský dobytek, pojednáme blíže v kapitole o zločinech proti místní samosprávě, neboť v tom tkvělo jeho hlavní provinění. Druhý případ z roku 1575 se týká zpronevěry. I v tomto případě, kdy je oběšen Jan Krystýn z Březové, je zpronevěra jen dílčím proviněním. Šlo o to, že jeho pán Jan Slánský z Doubravic ho poslal „do Prahy k svému řezníku a poslal jemu 23 pstruhů pečených, list a v tom listu tolar, ty jsem pstruhy snědl a tolar jsem proměnil a utratil.“ Také Jan však byl odsouzen především pro četné krádeže a loupež, které se dopustil na

jednom pocestném. Proto o jeho osudu pojednáme blíže v kapitole o majetkové kriminalitě. Jeho příběh však skvěle ilustruje, jak poddaní mnohdy naložili s robotami či pořízenými, které jim uložila vrchnost.

Celkově lze říci, že lidé obvykle nepáchali zločiny proti pozemkové vrchnosti úmyslně. Pouze již zmíněné trávení dobytka je možno považovat za zločin, který má vrchnost cíleně poškodit. Zbytek zmíněných trestných činů byl spáchán z pouhé snahy obohatit se. O motivech útěku manželského páru, který sloužil u vrchnosti, bohužel nic bližšího nevíme.

9.4. Trestné činy proti místní samosprávě

Místní samosprávou rozumíme v našem případě městskou radu v čele s purkmistrem. Přestože bychom mohli namítat, že městská rada byla pouze vykonavatelem místní samosprávy, a mohli bychom tudíž zařadit trestné činy proti místní samosprávě mezi trestné činy proti pozemkové vrchnosti. Ve sledovaném regionu Náchodska však zločiny proti místní samosprávě tvoří velmi kompaktní skupinu. Všechny tyto zločiny byly porušením právoplatného soudního rozhodnutí městské rady. Ve všech případech se jednalo o útěk z vězení nebo o útěk při převozu apod. Za zločiny proti místní samosprávě lze považovat i urážku městských úředníků. Urážky však byly v Náchodě řešeny jako spory o čest v rámci civilního řízení, které měly ryze soukromou povahu.

Pokud byl uprchlý trestanec dopaden, pokus o útěk mu rozhodně velmi přitížil. Dopouštěli se jej především recidivisté či lidé, kteří předpokládali, že budou odsouzeni k trestu smrti. Na náchodském panství je ve sledovaném období zaznamenáno 7 trestných činů proti místní samosprávě. Všech šest zločinců, kteří se pokusil o útěk, bylo popraveno. Dosti neobvyklý je případ Moce z Adršpachu, s nímž jsme se již setkali v kapitole o trestných činech proti oficiální ideologii. Moc pomohl utéci dvěma vězňům z věže náchodského zámku. Na mučení vyznal, že „vytáhl oba dva z vězení a s nimi pečení jedl pod krovem.“ Bohužel se z výpovědi nedovídáme nic bližšího o tom, jak byl útěk technicky proveden. Jaký ortel vynesla nad Mocem městská rada bohužel také nevíme.

Zbývajících šest případů se týká prostého útěku či pokusu o útěk, ať již z vězení či při převozu do něj. O tom, co bylo předmětem trestního řízení s těmito obžalovanými pohovoříme blíže v příslušných kapitolách o trestných činech proti životu, zdraví a majetku. O samotných způsobech útěku se bohužel nic bližšího nedovídáme. Prvním případem je kauza Prokopa Holců z Machova z roku 1552, který byl vězněn pro řadu krádeží a vloupání. Byl zřejmě vynalézavým zlodějem, protože vyznal toto: „U Hubynků v Srbský Nížký podkopal jsem se do svrubů tu mě vodehnali. Nevzal jsem nic.“ O útěku z vězení pak vypověděl následující: „Když jsem byl ve vězení v Zámku, vzal jsem Adamovi z Úpice Smitkovy kabát a meč a boty a s tím vším jsem se spustil po tenatě z Zámku a tak jsem ušel pryč.“ O rok později byla na náchodské radnici projednávána kauza Petra Bartoňka z borovičky, který kradl obilí a různé hospodářské nástroje. O svém útěku vypověděl, že „na Miletíně s jenejmi, že jsou se spolu dobyli z téhož vězení a to dřevo kudy jsou se dobyli, že bylo zvrтанé od nějakého Ťoka podruha z Miletína, než že ho on nevrta“

Z předchozí kapitoly již známe Duchka Pytlíčka, který byl v Náchodě biřicem a rasem. Na trápení vyznal toto: „Podkopal jsem se z šatlavy kamny, přešel jsem město přes zeď.“ Duchek kradl především kůže a plátno. Krom zločinu proti místní samosprávě byl primárně odsouzen pro zločin proti pozemkové vrchnosti. „Pomáhal jsem trávití dobytka v Bydžově i zde jsem trávil panský dobytek, [...] tam kde pase Jeníček pastevec. [...] Na tom umřel, jest s'at.“

Roku 1570 byl v Náchodě souzen a posléze oběšen jiný výtečník. Šlo o Tomáše, syna Honse Ertleho z Nisy (dnes Nysa ve Slezsku – pozn.aut.). Tomáš okrádal formany, kradl peníze i šatstvo. Působil ve Slezsku, Praze, Plzni, Pardubicích i v okolí náchodského panství. „Co se pak tkne Nové Města hradiště (dnes Nové Město nad Metují – pozn.aut.) tam jsem byl

dán do vězení s jinými tovaryši svými i dobyli jsme se z tý šatlavy a přeležel jsem tu noc na jedné stáji. [...] Kdyby byl tu chvíli, když jsme se dobývali mezi nás biřic přišel, byli jsme se na tom snesli, abychom ho zabili.“

Pozoruhodnou výpověď učinil roku 1576 Jan Krystýn z Březové (dnes Brzozowie v Kladsku – pozn.aut.), s kterým jsme se mohli setkat i v předchozí kapitole o zločinech proti pozemkové vrchnosti. „Jsouce právem tázán, oznámil, Kašparovy řezníku ze Svídnice v jakési vsi mezi horami (Kutná Hora – pozn.aut.) a Čáslaví, jsouce s ním, vzal jsem jemu s visákem peníze, než nevím co jich bylo a to tímto způsobem vzal jsem jemu je. V té vsi bylo mnoho tancův, nevím bylo-li je posvácení. [...] Kašpar [...] mě dal ty peníze k chování a za ten visák vstrčil na sedlo, a když jsem svou chvíli uhlídal ušel jsem s ním i koupil jsem sobě z těch peněz kabát kozlový za 9 kop, škormě za 1 kopu, váček za 1 kopu 20 grošů, ručnici za 1 kopu, meč za 24 grošů, klobouk za 18 grošů a něco jsem propil a projedl a co zůstalo přijal k sobě (Kašpar – pozn.aut.). Byl jsem mu vydán Kašparovy od práva Lanškrounského. [...] I dal mi se vésti na [...] voze i šel on Kašpar stezkou a já jel jakousi úvozem. Pustil jsem koně a sám jsem ušel, nebo mě byl tehdaž rychtář a biřic pravili, budeš-li moci uteč.“ Jan se tedy nejspíše obával, že ho Kašpar, kterému byl vydán, zabije či jinak fyzicky poškodí. Ano, i v roce 1576 se můžeme setkat s tímto dosti zvláštním způsobem řešení majetkové kriminality.

Matouš, syn Petra Kašpara z Radče, se roku 1580 doznal, že „se z vězení šatlavního dobyl nějakým nožem.“ Matouš by za krádeže peněz, šatstva, plátna a jiné trestné činy odsouzen s trestu smrti oběšením. Posledním zločincem, který spáchal krom řady drobných krádeží všeho druhu i zločin proti místní administrativě je Balcar Brynda. Ten roku 1585 „oznámil, že se dobyl z řetězů jsouce vsazen do vězení na Bezděkově.“

Homogenita této skupiny trestných činů nám nedává bohužel jinou možnost, než prostě deskribovat jednotlivé kauzy. Z citací z pramenů se bohužel nedovídáme nic o technickém provedení útěku z vězení. Prameny jsou skoupé také na jména případných kompliců. Neinformují nás ani o tom, jakým způsobem dotyčný trestanec oklamal ostrahu, která měla šatlavu hlídat.

9.5. Trestné činy proti majetku

Bezpochyby nepřekvapí, že právě tato skupina trestných činů byla nejpočetnější. Zločinci, kteří kradli ve velkém, nebo se dokonce sdružovali do tzv. loupeživých tovaryštev, byli pro celou raněnovověkou společnost krajně nebezpeční. V raném novověku se však přísně trestali i drobné krádeže, které samozřejmě patřili téměř k dennímu pořádku všech českých vsí a městeček, stejně jako je tomu dnes. Také v této kapitole se nevyhneme propletení několika trestných činů v jedné kauze. Krom vraždy, která se často vyskytuje u tzv. loupeží, což znamená okradení člověka, nebo vykradení domu za použití zbraní, na rozdíl od prosté krádeže (kapesní krádeže, vykradení domu v době, kdy je dočasně opuštěn apod.). Setkáváme se také s kombinací majetkových trestných činů a zločinů proti mravnosti. Pokud šlo o notorické pachatele drobných krádeží, často můžeme tuto kombinaci vysvětlit tím, že to byli lidé „na okraji společnosti“, kteří se neřídili dobovými normativy ani co se týče ochrany majetku, ani sexuálního života. U příslušníků loupeživých band je pak v protokolech často

zmíněno tzv. násilné smilstvo, tj. znásilnění. O tom však blíže v kapitolách o trestných činech proti životu a zdraví a proti mravnosti.

Jaroslav Pánek, který zkoumal hrdelní soudnictví ve středních Čechách, došel k závěru, že pokud soud vyvíjel pravidelnou činnost, vždy ve skladbě trestných činů zcela převažují majetkové delikty. Ke stejnému názoru došel i Jindřich Francek, který tak usuzuje nejen pro panství Chlumecké na Cidlinou, ale pro raněnovověké Čechy obecně. Ve smolné knize města Solnice je pro roky 1569-1614 evidováno 23 trestných činů z nichž 12 je možno zahrnout mezi zločiny proti majetku. Také pro pozdější období tvoří majetkové delikty většinu projednávaných kauz. Například smolná kniha městečka Smidary eviduje 23 trestných činů mezi lety 1631-1766, z nichž 14 je možno zahrnout do skupiny zločinů proti majetku. Také ve smolné knize města Náchoda tvoří tyto trestné činy téměř polovinu všech zjištěných trestných činů.

Kromě krádeží a loupeží bývá mezi zločiny proti majetku řazeno též žhářství, které bylo posuzováno nezvykle přísně. Hrozilo totiž, že při požáru jednoho domu shoří celá ves, či podstatná část městečka. Žháři bývali upáleni, nebo jim byl trest smrti jinak zostřen. Vzhledem k četnosti deliktů pohovořím o případech obecně a nebude je zvláště rozebírat. Zejména výpovědi drobných zlodějíčků jsou mnohdy téměř identické. Mění se jen lokalita a sortiment odcizených věcí. Jednotlivě tedy rozeberu jen ty případy, které se nějakým způsobem vymykají většině.

Nejprve však několik slov o tom jak byli kriminální delikty proti majetku trestány. Obecně můžeme konstatovat, že na náchodském panství se trestné činy proti majetku trestaly snad o něco přísněji, než na jiných panstvích. I tak však byl úzus posuzování těchto zločinů velmi přísný. Pokud byli krádeže spojeny s výše zmíněnými trestnými činy, přistupovala městská rada velmi často ke kapitálnímu trestu. Zloději byli rozdíl od vrahů často trestáni provazem, což byl snižující trest, na rozdíl od stětí mečem, které bylo považováno za čestnější způsob odchodu ze světa. U drobných krádeží, nebo v případech, kdy se za obžalovaného přimluvil někdo s dostatečným společenským kreditem, bylo možné uložit de facto jakýkoli menší trest (pardus, stání na pranýři, nebo vypovězení z města, či panství). Nebylo výjimkou byl-li obžalovaný i zcela zproštěn viny.

Celkově pak můžeme rozdělit tyto zločiny a jejich pachatele do třech skupin:

První skupinu tvořili místní, kteří obvykle páchali menší krádeže. Často se soustředili na krádeže potravin a žili tzv. „z ruky do huby.“ Mohli sice překročit i hranice panství, ale

stěží bychom za tím hledali nějaký úmysl. Jistá neschopnost včlenit se do společnosti je donutila, řešit existenční problémy krádežemi.

Druhou skupinu tvoří lidé, kteří netrpěli žádnými existenčními starostmi, ale krádeží si buď přilepšili, nebo zkrátka neodolali příležitosti. Tuto skupinu však stěží odlišíme od první, neboť rozdíl není v kradeném sortimentu, nýbrž v sociálním postavení dotyčného, o němž se zápisy ve smolné knize nikdy nezmiňují.

Třetí skupinu pak reprezentují lidé, kteří byli v podstatě profesionálními zloději. Nejčastěji kradli cenné předměty, střelné zbraně, domácí zvířata (na Náchodsku zejména koně), nebo peníze. Kradené předměty také často prodávali. Mezi centry kde se obchodovalo s kradenými předměty patří především krčmy a někdy také mlýny, neboť byli položeny daleko od vesnic. Krčmy a krčmáři byli ovšem také často obětí těchto zločinců. V mnoha těchto případech, kdy byl okraden krčmář či host sehrál svou roli dozajista alkohol, či ruch v místní hospodě. Mlýny byli zas pro svou odlehlost a kumulaci peněz vyhledávaným terčem loupeživých band, které nejednou celý mlýn „vybily“. Mobilita těchto zločinců je opravdu značná. V Náchodě můžeme často registrovat obžalované ze Slezská, nebo ty, kteří ve Slezsku kradli. Obecně pak můžeme říci, že v Náchodě byli dopadeni zločinci, kteří se pohybovali po celém teritoriu Čech, Moravy a výjimečně pak v říšských knížectví, která sousedila se západní hranicí českého království.

V dnešní době již víme, že raněnovověký člověk nežil tak usedlým životem, jak se kdysi soudilo. Přesto nemůžeme vztahovat mobilitu první a třetí skupiny na celou raněnovověkou společnost. Šlo totiž mnohdy o neusedlé jedince na okraji společnosti. U třetí skupiny jedinců, které se dopouštěla těžších trestných činů proti majetku pak bylo přemísťování z panství na panství tou neúčinnější taktikou jak předejít případnému zatčení.

Skladbu majetkových trestných činů předkládáme opět v přehledné tabulce, která je založena na statistických zjištěních Jana Čížka.

Druh majetkového deliktu	Počet případů
Krádeže	75
Vloupání do soukromého domu	4
Silniční loupeže	4
Žhářství	2
Přechovávání kradených věcí	1

Nejprve pojednáme o dosti obsáhlé skupině krádeží. Nebudeme zde rozebírat kdo patřil do, které ze tří skupin, jež jsme vytvořili na základě pohybu pachatelů po náchodském panství, či českém království. Tyto teoretické modely, jsou totiž velmi prostupné a mnohdy jsou i těžko vysledovatelné z promluv, které učinili obžalovaní na mučidlech. Proto zvolíme několik okruhů, kterými volně spojíme několik případů a následně tuto skupinku ilustrujeme několika konkrétními kauzami.

První takovou skupinou jsou krádeže koní. V náchodské smolné knize tvoří vskutku nemalou část všech zaznamenaných deliktů. Procentuelně je nemá smysl vyjadřovat, protože mnoho z těch, kteří páchali zločiny opakovaně mají ve svých doznáních položku „krádež koně“ pouze jako jednu z mnoha a nejsou tedy typickými zloději koní.

Mezi specializované zloděje můžeme počítat Tomáše z Voděrad, který „vyznal na trápení v masopustním pondělí léta 1548, že jest ukradl 25 koní v Slezsku.“ Tomáš se dopustil ještě řady jiných drobnějších krádeží. Jaký ortel nad ním vyřkla městská rada bohužel nevíme. Roku 1552 je pak zaznamenán proces s Jiříkem Němcem, který ukradl koně. Jeho případ je pro nás zajímavý též tím, že „sedě ve vazbě chtěl se zabít, v hlavu se tluku. Pravíc, že k němu jakýs muž přišel a velel mu se zabít.“ Čímž zároveň spáchal zločin proti životu a zdraví. U zmíněného Jiříka Němce však víme, že byl oběšen. Můžeme tedy usuzovat, že zločinci, kteří se dopustili krádeže více koní skončili pravděpodobně také na šibenici.

Krátký sedmi řádkový zápis vyznání Tomáše Kaňourka z roku 1564 nás pak informuje o tom, že celá kauza se mohla vyvíjet i jinak. Tomáš vypověděl, toto: „ukradl jsem otci svému kůň [...] i nemohše ho prodati zase jsem ho přivedl otci.“ Tomáš také ukradl v Machově dvě klisny, které později vrátil, a proto byl „vyprošen od smrti ohavný“

Hůře naopak dopadli příslušní loupeživé bandy, která operovala na Náchodsku a ve Slezsku. 26. prosince roku 1583 byli vyslýcháni dva její členové, kteří byli dopadeni v Náchodě. Výpovědi Moc Kroče a Bartoloměje nejsou ničím jiným, než dlouhým seznamem jednotlivých krádeží a udání na ty, kdo od nich koupil kradené koně. Zmíněni jsou také další členové gangu: Bys Lorc, Humlhans, či Kryštof Krus Pyč. Působili také na Moravě. Kradli též uzdy a sedla. Bartoloměj pak „oznámil, že z hrabství Kladského pro své lotrovství byl vypověděn pod ztracením hrdla, aby tohoto hrabství prázdnen byl, [...] že byl i na skřipci, pardus, že mu dán u planýře a on že se tak nezachoval podle poručení, že přišel na hrabství

Kladský do Březový pro navštívení přátel své manželky a pro dluh, který mu rychtář v Březový dlužen sedm grošův byl.“ Moc i Bartoloměj byli oběšeni.

Krádeže 16 koní se dopustil Jiřík Hentschel roku 1587. Ukradené koně vesměs prodával. Operoval ve Slezsku, na Náchodsku i na Broumovsku. Vyznal též, „že má v Moravě voddávanou jednu ženu a druhou u Náchoda v Čechách také voddávanou.“ Dále se dopouštěl drobných krádeží sám i s komplici. Ukradl například tele, obilí či šatstvo. Je tedy otázkou, co vedlo městskou radu k tomu, že rozhodla, aby byl sťat mečem. Čistě hypoteticky můžeme snad argumentovat tím, že u něj byl jako hlavní zločin shledána bigamie, která se trestala tímto způsobem.

Dva nešťastníci byli také popraveni za to, že ukradli pouze jednoho koně. Šlo o Jana Harasku z Nymburka v roce 1572, který byl sťat a Adama Binvalda z Pišdorfu u Nejmarktu (dnes Šroda Śląska), který byl oběšen.

Kromě koní bylo dalším nejčastěji kradeným sortimentem obilí. Nebudeme nyní podrobně líčit osudy kohokoli, kdo na panství Náchod ukradl někomu ze sousedů obilí, neboť výpovědi neusedlých, kteří putovali od vsi ke vsi a kradli jídlo, jsou jen výčtem míst, jmen a věcí, které ukradli.

Zajímavý je však případ, který řešila městská rada v květnu až červnu 1584. Jan Černý z Brusnice, jeho bratr Matěj a jejich otec Jiřík, tehdy kradli ve velkém obilí z panské obilnice, která se nacházela na dvoře Dubno u České Skalice. Dotyčná trojice poměrně sehraně kradla z panské sýpky pšenici, oves, žito i hrách. S nakradenými potravinami pak nakládali různě. Část prodali, částí spláceli dluhy a část jednoduše snědli. Oba synové Jan i Matěj byli šafáři, organizovali tedy práci čeledi na hospodářských dvorech vrchnosti a měli přístup do sýpek. Otec Jiřík o výpravách za kradeným obilím vypověděl toto: „Janovy synu svému držel jsem pytle na panských obilnicích v době, když byl šafářem, když sypal do nich panskou pšenici, která prodána jest a peníze jsou z ní dány synu mému.“ Je dobré povšimnout si, že Jan ve své výpovědi, která je datována o 5 dní dříve než výpověď jeho otce i bratra, oba dva udal. Přestože byli všichni městskou radou odsouzeni k trestu smrti, Jaroslav Smiřický ze Smiřic udělil svým bývalým šafářům a jejich otci milost. Jan musel uhradit náklady, spojené s jeho pobytem v Jaroměřském vězení a propuštěn byl na hrdelní revers. Matějovi a Jiříkovi jsou pak provinění odpuštěna.

Krom kradeného sortimentu, můžeme majetkové delikty také dělit, dle toho, kde byli spáchány. Mezi lokacemi s velkým počtem majetkových deliktů vyniká krčma. Zde se

samozejmě kradli především peníze, ať už mnohdy podnapilým hostům, či přímo krčmáři. Mezi zloději v krčmách exceloval Vydra ze Lhoty, který „otčímovi svému ve Vestci ukradl 6 kop v noci a když se kdo přišel k otčímovi jeho na pivo a zůstal tu a usnul, že jim peníze brával komu jen mohl.“ Celkově pak můžeme dle zápisů ze smolných knih konstatovat, že krčmáři poskytovali protřelým zlodějům úkryt. Schovávali také jejich kořist. Vykupovali i dále prodávali kradené věci. Nejednou byl však krčmář, který se účastnil těchto nelegálních transakcí oloupen svými chráněnci.

Do světa jarmarečních zlodějů nás zavádí kauza Tomáše z Březnice. Tito jarmareční zloději měli obvykle zjištěno, kdy a kde se koná jarmark a objížděli, celé české království a živili se kapesními krádežemi na jarmarcích. Předtím než byl Tomáš popraven vypověděl mimo jiné toto: „Sedláček z Prahy, malej mužíček, ten brával po jarmarcích se mnou, kde jsme mohli peníze z tobolek. Řezníček od Příbrami [...], ten taky brával se mnou po jarmarcích z tobolek peníze. Mikuláš Dryáčník ten bře po jarmarcích peníze nočně, když lidé spí. Peníze jim vybírá z tobolek a skrze něho jsem k tomu přišel, neb jsem u něho sloužil.“

Ojedinelý je pak případ svatokrádeže, z které byl roku 1563 obviněn Jan, syn nebožtíka Ješka z Borohrádku. Jan mimo jiné vyznal, že okradl svoji sestru a spáchal mnoho dalších vloupání. Hlavním trestným činem, pro který byl popraven (bohužel nevíme jak), byla svatokrádež. Celkem sám nebo se společníky vykradl 8 kostelů v Polici nad Metují, Brně, Církvici, Rakonicích u Prostějova, Lanžově, Bohuslavicích, Černčicích a Německé Čermné (dnes Czermna v Kladsku). Obecně se soudí, že vykradači kostelů tehdy nemohli krást obrazy či sochy svatých, neboť by každý věděl, že jde o kradené zboží a tyto umělecké předměty byli tedy neprodejné. Také Jan bral například zlaté řetízky či pouze hřebíky. V Rakonicích ale ukradl monstranci, jak s ní dále naložil bohužel neuvádí.

Zajímavou skupinu pak tvoří procesy, při kterých bylo přikročeno k použití mírnějšího trestu. Jde například o případ Ducháče Rousů z roku 1560, který se pokusil ukrást jalovici a sbil jednoho žida, kterému vzal váček. Provinil se také tím, že smilnil se sestrou své ženy. „Těž toho žádal, aby mu hrdlu nic činěno nebylo, že přátelé jeho chtějí 30 kop dáti za něho jeho pánu, ten jest vyprošen.“ Šibenici ušla též Kateřina, manželka Bartoše z Rozkoše, která spolu se synem Jiříkem a dcerou Barborou ukradli snopy z pole a zabili 2 zajíce. Všichni tři dostali pardus roku 1561. Na přímlovu vrchnostenského úředníka je na hrdelní revers propuštěn roku 1567 Michal, syn Tomana Rožka, který okradl vdovu a páchal „jiné zlé skutky.“

Roku 1570 pak stanul před městskou radou města Náchoda Augustin, jinak Havlíček z Německých Verněřovic. Dopustil sem jen několika drobných krádeží másla, sýrů apod. Kradl se svou „kurvou“ Annou a mimo jiné vyznal toto: „Prodal jsem svou manželku vlastní jinému, Bulíčkovu synu, za 10 grošů bílých, a tato kurva Anna, která se mnou jest, ta jest cizího manžela manželka, Kablavskýho syna Víta. [...] Tento Augustin dán byl katu, byl i na žebřice, ale přátelé jeho jsou ho vyprosili, že hrdlu mu nic nebylo učiněno.“ Je tedy pozoruhodné, že i tento člověk na okraji společnosti, měl dostatečné konexe, aby ušel kapitálnímu trestu. V jeho případě by beztak městská rada přikročila spíše k mírnějšímu postihu. Také zmiňovanou Annu přátelé vyručili. „Dána byla katu, i na žebřice byla, ale protože těhotná byla, nebyla mučena, ani hrdlu nic jí nebylo činěno.“

V 90. letech 16.století pak přikračuje městská rada stále častěji k alternativnímu trestům jakými je propuštění na hrdelní revers, vyručení přátel patřičnou sumou, vyprošení, vyhnání z panství, či pardus. Od roku 1590 nacházíme ve sledovaných pramenech 9 procesů, kde je využito těchto trestů. To je téměř třetina všech mírnějších trestů, které byli na panství vyneseny.

9.6. Zločiny proti životu a zdraví

Již předbělohorské soudnictví rozlišovalo mezi neúmyslným zabitím a úkladnou vraždou. Specifický byl pak postoj raněnovověké společnosti k infanticidii, tj. vražda novorozence. Pro náchodské panství můžeme hovořit o několika skupinách vražd a ublížení na zdraví. Výčet, který zde uvádím je založen z velké části na zkoumání Jana Čížka.

Vraždy můžeme rozdělit na loupežné (5x), vraždy manžela, manželky, či družky (4x) a ostatní (5x). Dále se setkáváme na Náchodsku s čtyřmi případy zabití a čtyřmi případy infanticidia. Dvakrát je zaznamenán pokus o sebevraždu. Jednou je pak spáleno samovrahovo tělo na hranici. Dvakrát je zmíněno znásilnění, z toho jednou je oběť zabita. Jedenkrát je zaznamenán pokus o znásilnění. Zbytek trestných činů proti životu a zdraví zahrnuje řadu napadení, či ublížení na zdraví. 4 ze zmíněných vražd byli řešeni v rámci tzv. smluv o vraždo. Jak jsme se již zmínili bylo zvykem trestat vrahy stětím, pokud nebylo dosaženo dohody s pozůstalými oběti. Brutální vraždy pak byli trestáni stíženými tresty, kde stětí či oběšná předcházelo lámání v kole, čtvrcení apod. V případě infanticidia pak byla odsouzená obvykle zahrabána za živa do země a srdce jí bylo probodnuto kulem.

O loupežných vraždách jsme již dostatečně pojednali a kapitole o zločinech proti majetku. Také u fenoménu vraždy manžela, manželky či družky není nutné zmiňovat osobní motivy, které k těmto zločinům vedli. Pokud bylo při vraždě použito jedu bylo obvyklé definovat zločin jako čarodějnictví. Trestným činem, který byl do jisté míry specifický v raném novověku, bylo infanticidium, tj. vražda novorozence. Tento zločin je obvykle definován jako ryze ženský. Je tomu tak především proto, že u porodu, či při přípravě prostředků, které měli navodit potrat, se vyskytovali pouze ženy. Přesto se ve smolné knize města Náchoda vyskytuje případ Valenty Krejčího, který vyznal, že „co se dotýče té osoby Kristýny, sestry mé manželky, [...] s ní jsem líhal a obýval jako s mou manželkou. Smrti její příčinou nejsem, toliko, že jsem to dřevo roubal k své potřebě a jí jsem dosti výstrahy dával, aby varovala i to

dřevo naň upadlo a tak jest svůj konec vzala“ Přestože Kristýna byla těhotná nelze tento případ počítat jako klasické infanticidium, neboť šlo o nehodu.

Za nejčastější pohnutky, které vedli matku ke spáchání infanticidia, jsou obvykle považovány finanční problém spojené s výživou dítěte. V raném novověku však hrál roli i fakt, že zmrhaná svobodná matka, již neměla valné šance založit normální rodinu. Svou roli bezpochyby sehrála i psychická labilita prvorodičky v šestinedělí. O specifických taktikách, kterými se pokoušeli svobodné ženy zakrýt své těhotenství pojednává Daniela Tinková. Z náhodské smolné knihy se však o ničem podobného nedovídáme.

Stejně zajímavým a již o něco méně postižitelným fenoménem je trestný čin znásilnění, nebo-li „násilné smilstvo.“ Jak již bylo řečeno zmrhaná dívka byla v raněnovověké společnosti značně diskvalifikovaná. Tím lze také vysvětlit téměř úplnou absenci trestních procesů s násilníky. Postižená dívka by zkrátka zveřejněním toho, že by byla znásilněna ničeho nedosáhla. Dle mého názoru je však nemožné počítat s nižším výskytem tohoto trestného činu v raném novověku. Jak jsme se již zmínili, šlo o drsnou dobu, kde byli zejména násilnosti, které nekončili smrtí, na denním pořádku. Poměrně častější jsou však nepřímé zmínky o znásilnění. Adam z Frankštejna, který byl souzen pro vraždu manželky bednáře Havla, vypověděl o manželce jakéhosi krejčího toto: „chtěl jsem jí násilí učiniti [...] a ona mi nechtěla svoliti [...] ušel jsem od ní.“ Nepoměrně drsnější výpověď učinil Jan z Libňatova: „s Zuzanou dcerou Bělinovou z Havlovic, že by líhal a zlíhavši ji, že s ní šel pryč, až přišel na moc úpský u Jaroměře a přišedši na most úpský strčil ji z něho do vody a když se chtěla z vody dobýti, že jí šavlí pškal a sekal a tak až ji zamordoval.“

Zločiny proti životu a zdraví jsou velmi specifickou skupinou. Krom loupežných vražd a infanticidia, se totiž vždy jedná o velmi ojedinělé zločiny, které byly spáchány obvykle v afektu. Mnohdy se jich dopouštěli jinak bezúhonní obyvatelé městečka a snad i proto je možné vysledovat častější používání alternativních trestů, či milosti. Roku 1568 byla udělena milost Janu Jandáskovi z Hronova. Vyznal toto: „dal jsem ženě své políček a ona upadla s stolice a od toho políčku umřela. Byl bych rád prve oznámil na trápení nemohl jsem, nevím proč, ale neměl jsem toho obmyslum, abych jí měl zabíti. Byla těhotná. Ten jest vyprošen od smrti. [...] Vyprosil ho kněz Václav Prešius děkan náhodský.“ Jak vidno u vražd byla možno zvrátit trest smrti v milost snad ještě pravděpodobnější než u majetkových trestných činů.

9.7. Zločiny proti mravnosti

Další velmi početnou skupinou trestných činů tvoří zločiny proti mravnosti. Jelikož předmanželský sex, či cizoložství nebylo možné ze společnosti vymítit, přistupovala i zde městská rada často k mírnějším trestům. Do této skupiny však spadají i další tabuizované zločiny jakými je incest a sodomie. Tresty za takovéto trestné činy byli opět zostřovány, šlo o upalování, čtvrcení, či zahrabání za živa. Obecně platí, že přísněji byli trestáni ženy a muži často pouze složili peněžitou pokutu apod. Při opakovaném smilstvu bylo možné trest zpřísnit, např. jistá Magdaléna Petrousková byla v roce 1679 odsouzena tím způsobem, že byla vsazena do koše nad vodu. Byla jí však dána možnost, aby sama koš uřezala. V případech cizoložství byli pak ženy vymrskány, či vypovězeny z města. Pokud jde o předmanželský sex, byl dvojici často doporučen sňatek. Z hlediska tehdejšího myšlení se však považovalo za menší přestupek, neboť v případě cizoložství vše ztěžovala skutečnost, že jím byla narušena svátost manželská. Nejpřísněji byla posuzována bigamie, kde se trest smrti vyskytoval poměrně často. Funkce nižších trestů byla především vzbudit veřejné pohoršení, které často znemožní, či stíží fungování postiženého jedince v domovské společnosti.

Na náchodském panství je ve sledovaném období skladba trestných činů proti mravnosti takováto: smilstvo (13x) z toho jedenkrát incest, bigamie (3x), nemanželské těhotenství (6x), prodej ženy (1x). Z drobných přestupků je to pak falešná přísaha, či výhrůžka (4x).

Četnost mravních deliktů a fakt, že např. zmrhání svobodné dívky nebylo z hlediska dobového uvažování takovým zločinem jako manželská nevěra, vedly k tomu, že v rámci inkvizičních procesů bylo zejména smilstvo posuzováno velmi mírně. Oproti tomu bigamie již naráží na ostrý odpor tehdejší společnosti. Všechny tři případy, které se na náchodském panství vyskytly byly trestány smrtí. Ve všech případech jsou trestáni muži, ale i ženám hrozil stejný trest, či zahrabání za živa. Spíše anekdoticky pak působí případ Augustina z Německých Verněřovic, který vyznal toto: „prodal jsem svou manželku vlastní jinému, Bulíčkovu synu, za 10 grošů bílých.“ Také on byl vyprošen. Celkově lze tedy říci, že již před tím, než sexuální život přešel do sféry zcela soukromé, byli prohřešky proti mravnosti počítány mezi lehčí provinění, pokud nebyli kombinovány s jinými trestnými činy.

10. Závěr

Na řadu dílčích otázek jsem již odpověděl na příslušných místech této práce. Nyní zbývá udělat sumář několika zásadních otázek. Odpovědi, které na ně dávám jsou pouze dílčí

a mají-li mít širší platnost je nutné je verifikovat na základě zpracování mnohem širšího spektra pramenného materiálu. Vyjdeme-li ovšem z teze, že např. Náchod nebyl nikterak specifickým poddanským městem, je možné vyslovit řadu zobecňujících tvrzení, které jsou pouze hypotézami, či inspirativními otázkami, které mohou být v budoucnu potvrzeny či vyvráceny.

První závažnou otázkou je zda-li v předbělohorské době existovala diferenciacie udílených trestů v různých regionech českého království. Myslím, že se samozřejmě nabízí možnost, že dokud nebyl systém plně unifikován, hrozilo nebezpečí, že stejný čin bude posuzován na dvou panstvích rozdílně. Vzhledem k tomu, že všechny městské rady se držely zhruba stejných právních příruček a navíc velmi často využívali možnosti udělit trest smrti, můžeme říci, že i před rokem 1618 byl trestné činy posuzovány shodně na celém území Čech.

Další závažnou otázkou je však posuzování jednotlivých soudních sporů. Jak již bylo řečeno: trest nebyl neodvratitelný. Instrukce přímlyvy byla plně včleněna do raněnovověkého hrdelního soudnictví. Je nesporné, že zpočátku se jen těžko prosazovali přímlyvy prostých lidí. Městská rada dala spíše na přímlyvu místního kněze, děkana, či vrchnostenského úředníka. Svoji roli hrálo samozřejmě společenské postavení obžalovaného, ale nejednou byl dle mého názoru vyprošen i člověk nevalné pověsti, který zkrátka byl z nám neznámých důvodů v městečku oblíben.

Třetí zásadní otázkou je funkce apelačního soudu v předbělohorských Čechách. V poddanských městech se prosazoval daleko obtížněji než v městech královských. Řada historiků klade jeho plné prosazení v poddanských městech až za polovinu 17. století. V Náchodě je však zaznamenán první spor, který řeší apelační soud již roku 1555. Do roku 1579 jich v této složce nacházíme celkem pět. Nabízí se tedy možnost vysvětlit celou otázku takto. I v poddanských městech měl každý možnost obvolat se k apelačnímu soudu, již po roce 1548. Ne každý ovšem o této možnosti věděl a tak jen ti, kteří s ní byli obeznámeni, ji využili. Nemáme totiž k dispozici žádnou úřední písemnost, která by nařizovala městskému soudu v Náchodě, že jistá skupina hrdelních pří má být poslána k vyřízení do Prahy k apelačnímu soudu. Je také spodivem, že již v předbělohorské době vynášel apelační soud mírnější rozsudky, než městská rada v Náchodě.

Ostatní otázky, jako deskripce složení městské rady a její postupu v soudních sporech, pohled tehdejší společnosti na rozmanité kriminální delikty, či specifický přístup k trestům a

milosti, byli již náležitě zodpovězeni na patřičných místech této práce a dle mého soudu není nutné je dále komentovat.

11. Summary

In my bachelor's work I wrote about criminality and everyday life on early modern domain of Náchod between the years 1513-1618. I tried to describe how did the town council of Náchod worked and with which royal regulations they operated. I also did the statistic quatification of all crimal delicts which are mentioned in „pitch“ or „black“ book of Náchod

and other materials of court provenance. I also compared court causes from other „pitch“/ „black“ books which were published in the past with material from Náchod's archive.

I tried to use modern historical methods such as microhistory and historical anthropology to show which postures took early modern society to different types of criminal delicts or other problematic phenomenons like sexual life before marriage, suicide, rape or witchcraft. In connection with this I tried to clear up why were criminal delicts like infanticidium or witchcraft punished with such brutal death penalty.

Also I tried to describe in details the fact that punishment wasn't irreversible. The town council was very open to requests of mercy especially if local priest or a clerk of Náchod's suzerain were interested in it. I also tried to show that there were no big differences between court practice all over the Bohemian kingdom. Unfortunately some questions, like the role of appellate court in 16th and 17th century, are still unexplained and they need a bigger research based on work with more historical material connected with capital jurisdiction.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Státní okresní archiv Náchod

Dekrety, instrukce a pokyny vrchnosti městu z let 1552-1768, SOkA Náchod, AM Náchod, inv.č. 1437, kt.17

Kniha přátelských smluv a narovnání z let 1536-1581, SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 22, inv. č. 403

Kniha přátelských smluv a narovnání z let 1588-1676, SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 23, inv. č. 404

Listina č.13, SOkA Náchod, AM Náchod, inv. č. 13, sign.116

Městská kniha založená roku 1442, SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 1, fol. 19a

Rozsudky pražského apelačního soudu, SOkA Náchod, AM Náchod, kt. 245

Rychtářský manuál z let 1603-1622, SOkA Náchod, AM Náchod, kn.34, inv. č. 835

Smolná kniha města Náchod z let 1513-1598, SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 68a, inv. č.449a

Smolné spisy z let 1565-1675, SOkA Náchod, AM Náchod, kt. 237

Účetní kniha důchodů z let 1575-1585, SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 521

Účetní kniha důchodů z let 1585-1621, SOkA Náchod, AM Náchod, kn. 522

Národní archiv v Praze, 1. oddělení

Fond SM, inv. č. 2176; sign. P 118/10-24, karton 1835

Pramenné edice

LÁNY, Emil, *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*, Liberec 1948

LÁNY, Emil, *Kniha černá jinak smolná města Smidar 1631-1769*, Liberec 1948

VERBÍK, Antonín; ŠTARHA, Ivan, *Smolná kniha velkobítešská 1556-1636*, Brno, 1973

Literatura

BAŠTECKÁ, Lydia; EBELOVÁ, Ivana (edd.), *Náchod. Historie, kultura, lidé*, Praha 2004

- BURKE, Peter, *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929-1989)*, Praha 2004
- ČECHURA, Jaroslav, *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce století*, Dějiny a současnost 1994, č.1, s.2-5
- ČÍŽEK, Jan, *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*, Stopami dějin Náchodska 4, Náchod 1998, s. 9-52.
- van DÜLMEN, Richard, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*, Praha 2003
- van DÜLMEN, Richard, *Historická antropologie*, Praha 2002
- HRAŠE, Jan Karel, *Dějiny Náchoda. Díl první, Od nejstarších dob až do bitvy na Bílé Hoře*, Náchod 1895
- FRANCEK, Jindřich, *Čarodějnické příběhy*, Praha-Litomyšl 2005
- FRANCEK, Jindřich: *Hrdelní soudnictví v Čechách v 16.-18.století*, in: PÁNEK, Jaroslav (ed.), *Česká města v 16.-18.století*, Praha 1991, 41-61
- FRANCEK, Jindřich, *Hrdelní soudnictví v českých zemích. Soupis pramenů a literatury*, Zámorsk-Pardubice 1995
- FRANCEK, Jindřich, *Chlumecké hrdelní příběhy*, Praha-Litomyšl 1993
- FRANCEK, Jindřich, *Já jsem se dopustila... . Sexuální delikty ve východních Čechách v 16.-18. století*, Ústí nad Orlicí 2008
- FRANCEK, Jindřich, *Zločin a sex v českých dějinách*, Praha 2000
- GRULICH, Josef, *Zkoumání maličností (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, Český časopis historický 99, č.3, 2001, s.519-546
- HOFFMANN, František, *České město ve středověku*, Praha 1992
- IGGERS, Georg G., *Dějepisectví ve 20.století*, Praha 2002
- JANÁK, Jan; HLADÍKOVÁ, Zdeňka; DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích*, Praha 2005
- KREUZ, Petr, *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: Francek, Jindřich (ed.), *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.-18.století*, Pardubice 1996, s. 63-100
- MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého státu a práva do roku 1945*, Praha 1997
- PÁNEK, Jaroslav, *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, Československý časopis historický 32, č.5, 1984,s. 693-728
- PETRÁŇ, Josef a kol., *Dějiny hmotné kultury II/2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1997

ROEDL, Bohumil, *Metodologické aspekty studia městského hrdelního soudnictví*, in:
PÁNEK, Jaroslav (ed.) *Česká města v 16.-18. století*, Praha, 1991, s. 63-67
ŠINDELÁŘ, Bedřich, *Útěk poddaných z Čech na Moravu po třicetileté válce*, Praha 1985
TINKOVÁ, Daniela, *Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvětské společnosti*,
Český časopis historický 101, č.1, 2003, s. 27-75